

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Г. Л. Д'яковський

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО
ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ**

Монографія

*За заг. редакцією д.ю.н., професора
Чаплинського К. О.*

Дніпро
2025

УДК 343.98

Д-93

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 1 від 10.09.2025)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук **О. О. Ганжа** –
начальник Головного управління Національної поліції
в Дніпропетровській області, генерал поліції третього рангу;
доктор юридичних наук, професор **Д. О. Колодін** –
декан факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія».

Д'яковський Г. Л.

Д-93 Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою : монограф. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. К. О. Чаплинського / Г. Л. Д'яковський. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 127 с.

ISBN 978-617-560-093-1

Монографія містить актуальні проблеми теоретичних й практичних положень розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою. Сформована система рекомендацій з розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, у сукупності з криміналістичною характеристикою досліджуваного злочину як внутрішньовидова методика. Монографія призначена для адвокатів, прокурорів, слідчих та працівників інших підрозділів правоохоронних органів та забезпечення освітнього процесу.

Автор

Д'яковський Геннадій Леонідович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

ISBN 978-617-560-093-1

© Д'яковський Г. Л., 2025
© ДДУВС, 2025

Ministry of Internal Affairs of Ukraine
DNIPRO STATE UNIVERSITY
OF INTERNAL AFFAIRS

Hennadii DIAKOVSKYI

**CRIMINAL CHARACTERISTICS AND SPECIFIC
FEATURES OF THE INVESTIGATION OF ILLEGAL
DEPRIVATION OF WILL AND KIDNAPMENT
OF A PERSON COMMITTED
BY AN ORGANIZED GROUP**

Monograph

*By gen. ed. Dr. of Law, Prof.
K. Chaplynskyi*

Dnipro
2025

UDC 343.98

D 93

*Recommended for publication by the Academic
Council of the Research Institute of Public Law
(Minutes No. 1 of 10 September 2025)*

REVIEWERS:

Doctor of Law **O. O. Hanzha** –
Head of the Main Directorate of the National Police
in the Dnipropetrovsk region, Police General of the third rank;
Doctor of Law, Professor **D. O. Kolodin** –
Dean of the Faculty of Prosecution and Investigation (Criminal Justice)
of the National University «Odesa Law Academy».

Diakovskiy H. L.

D 93 Criminal characteristics and specific features of the investigation of illegal deprivation of will and kidnapment of a person committed by an organized group : monograph ; by gen. ed. Dr. of Law, Prof. K. Chaplynskyi / H. L. Diakovskiy. Dnipro : Dnipro State University of Internal Affairs, 2025. 127 p.

ISBN 978-617-560-093-1

The monograph contains current problems of theoretical and practical provisions of the investigation of illegal deprivation of liberty and kidnapping committed by an organized group. A system of recommendations has been formed for the investigation of illegal deprivation of liberty and kidnapping committed by an organized group, in conjunction with the forensic characterization of the crime under investigation as an intraspecific methodology. The monograph is intended for lawyers, prosecutors, investigators and employees of other law enforcement agencies and educational process support departments.

Author

***Diakovskiy Hennadii Leonidovych** – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Dnipro State University of Internal Affairs, Candidate of Legal Sciences.*

ISBN 978-617-560-093-1

© Diakovskiy H. L., 2025
© DSUIA, 2025

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	7
ПЕРЕДМОВА	8
Розділ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ	11
1.1. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою	11
1.2. Способи вчинення злочину	19
1.3. Обстановка та слідова картина злочинного посягання	29
1.4. Характеристика членів організованої групи та потерпілого	38
Висновки до розділу 1	48
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ	52
2.1. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний алгоритм дій слідчого, спрямований на вирішення цих ситуацій	52
2.2. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях про незаконне позбавлення волі та викрадення людини, вчинених організованою групою	60
Висновки до розділу 2	71
Розділ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	73
3.1. Організація і тактика проведення огляду	73
3.2. Тактика допиту підозрюваного, потерпілого та свідка	85
3.3. Особливості проведення слідчого експерименту	92
Висновки до розділу 3	100
ВИСНОВКИ	102
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	106
ДОДАТКИ	114

CONTENTS

List of abbreviations and symbols	7
FOREWORD	8
Chapter 1. CRIMINAL CHARACTERISTICS OF ILLEGAL DEPRIVATION OF WILL AND KIDNAPPING OF A PERSON COMMITTED BY AN ORGANIZED GROUP	11
1.1. The concept and structure of the forensic characterization of illegal deprivation of liberty and kidnapping committed by an organized group	11
1.2. Methods of committing a crime	19
1.3. Circumstances and evidence of a criminal offense	29
1.4. Characteristics of members of an organized group and the victim	38
Conclusions to Chapter 1	48
Chapter 2. ORGANIZATION OF AN INVESTIGATION INTO AN ILLEGAL DEPRIVATION OF WILL AND KIDNAPMENT OF A PERSON COMMITTED BY AN ORGANIZED GROUP	52
2.1. Typical investigative situations of the investigation and the corresponding algorithm of actions of the investigator aimed at resolving these situations	52
2.2. Interaction of investigative and operational units in criminal proceedings on illegal deprivation of liberty and kidnapping committed by an organized group	60
Conclusions to Chapter 2	71
Chapter 3. TACTICS OF CONDUCTING CERTAIN INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS	73
3.1. Organization and tactics of conducting the inspection	73
3.2. Tactics of interrogation of the suspect, victim and witness	85
3.3. Features of conducting an investigative experiment	92
Conclusions to Chapter 3	100
CONCLUSIONS	102
REFERENCES	106
APPLICATIONS	114

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄРДР	–	єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НП	–	Національна поліція України
НСРД	–	Негласні слідчі (розшукові) дії
ОМП	–	огляд місця події
ОРЗ	–	оперативно-розшуковий захід
СБУ	–	Служба безпеки України
СОГ	–	слідчо-оперативна група
СРД	–	слідча (розшукова) дія

ПЕРЕДМОВА

У кожній демократичній державі права та свободи людини вважаються найвищою соціальною цінністю. Тому для їх забезпечення створюється низка владних інституцій. Україна також не є винятком, адже у державі створено низку правоохоронних та інших органів, які займаються цією діяльністю. Водночас у будь-якому суспільстві трапляються випадки порушення прав і свобод громадян. Одним із найбільш непередбачуваних, резонансних та небезпечних його проявів є незаконне позбавлення волі та викрадення людини, оскільки зазначене правопорушення одразу обмежує можливості особи на реалізацію великої кількості своїх прав і законних інтересів. Крім того, під час учинення кримінального правопорушення нерідко виникає загроза здоров'ю та життю потерпілого.

За даними Офісу Генеральної прокуратури, у 2021 р. вчинено 406 кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним позбавлення волі та викраденням людини, за якими у 173-х випадках було складено обвинувальні акти; у 2022 р. – 234, за якими обвинувальний акт було складено лише у 68-и кримінальних провадженнях; у 2023 р. – 205, обвинувальний акт складено лише у 107-и провадженнях; у 2024 р. – 276, а обвинувальний акт – лише у 112-х провадженнях. Більше того, з досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, за якими провадження направлено до суду, значна кількість вчинювалась організованими групами, і більшість цих правопорушень залишається нерозкритими. Окреслені статистичні дані свідчать про те, що вчинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини є поширеним видом злочинів. Це зумовлено суттєвим погіршенням криміногенної ситуації в Україні, проведенням воєнних дій в державі, збільшенням незаконного обігу вогнепальної зброї та іншими обставинами.

Зважаючи на значне зростання цих злочинів, їхню латентність, високий рівень організованості, складнощі з розкриття й розслідування, значну протидію розслідуванню, постає питання про негайне

розроблення і впровадження у правоохоронну діяльність найновітніших й апробованих наукових методів та засобів для найбільш ефективного їх попередження та розслідування. На необхідність розробки окремої методики розслідування цих злочинів указали 87 % опитаних респондентів. Відповідно до причин низької якості розслідування злочинів вони віднесли:

- невчасне й поверхове проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) (61 %);
- неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (57 %);
- небажання потерпілих й свідків співпрацювати зі слідством (53 %);
- неналежна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами (49 %);
- застаріле технічне забезпечення (39 %);
- низький фаховий рівень слідчих і працівників оперативних підрозділів (21 %).

Теоретичне підґрунтя монографії становлять фундаментальні роботи вчених стосовно різних аспектів виявлення й розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: Ю. Аленіна, Л. Аркуші, В. Берназа, А. Волобуєва, В. Гончаренка, О. Долженкова, А. Дулова, В. Журавля, Н. Клименко, О. Колесніченка, В. Коновалової, В. Лисенка, В. Лукашевича, Є. Лук'янчикова, С. Мінченка, Д. Никифорчука, М. Очеретяного, М. Погорецького, М. Селіванова, Р. Степанюка, В. Тertiшника, В. Тіщенко, Л. Удалової, П. Цимбала, К. Чаплинського, С. Чернявського, Ю. Чорноус, В. Шепітька, Б. Щура та інших.

Проблеми попередження й розслідування незаконного позбавлення волі й викрадення людини досліджували у своїх роботах такі вчені, як О. Амосов, А. Андрушко, В. Бурлака, О. Володіна, Я. Соколова та інші.

Серед останніх досліджень в зазначеному напрямі стали праці деяких науковців. Зокрема, В. Бурлака в своїй дисертації «Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» (Київ-2021) проаналізував питання організації взаємодії між органом досудового розслідування та оперативним підрозділом Національної поліції України, а також основні форми й напрями її вдосконалення з огляду на сучасні проблеми, що постають на всіх етапах досудового розслідування (від моменту виявлення злочину до завершення розслідування в кримінальному провадженні).

А. Андрушко у роботі «Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини» (Київ, 2019) дослідив особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини, розкрив соціально-демографічні (стать, вік, освітній рівень, працевлаштованість, рід занять, сімейний стан, громадянство, національність, місце проживання тощо), соціально-рольові (становище, яке ці особи займають у суспільстві, виконувані ними соціальні ролі), морально-психологічні (ціннісно-нормативна сфера, емоційні, вольові властивості тощо) та кримінально-правові (мотиви, якими керувались особи при вчиненні даного злочину, їхнє ставлення до вчиненого, форми співучасті тощо) ознаки особи, що вчиняє незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Запропоновано також кримінологічний портрет особи, котра вчиняє вказане посягання, а також здійснено типологізацію цієї категорії осіб. Підкреслено, що надана кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини, дозволяє краще зрозуміти механізм скоєння відповідних злочинів, їх причини.

Емпіричну основу дослідження становлять результати узагальнення оперативної, слідчої та судової практики протягом 2007-2024 рр. Розглянуто матеріали 87-и кримінальних проваджень з проблематики дослідження (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська та Полтавська області, м. Київ); дані офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора та МВС України за 2021-2024 рр.; зведені результати анкетування 104-х працівників прокуратури, 279-и слідчих, 239-и працівників оперативних підрозділів та 63-х працівників експертних установ МВС України. При підготовці монографії автором використано власний досвід роботи у підрозділах прокуратури України.

Розділ 1
**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ,
ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ**

**1.1. Поняття та структура криміналістичної
характеристики незаконного позбавлення
волі та викрадення людини, вчиненого
організованою групою**

Чітка побудова методики розслідування окремого кримінального правопорушення є необхідною для надання найбільш ефективних методичних рекомендацій для працівників практичних підрозділів Національної поліції України. У свою чергу одним із її важливих елементів є криміналістична характеристика. Розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, зазвичай характеризується складністю в отриманні доказової інформації. Тому на початковому етапі розслідування важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації та й, взагалі, розуміння характеру відомостей про це правопорушення. У зв'язку з цим криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, потребує детального дослідження.

На підставі аналізу наукових розробок учених О. Васильєва, О. Возгіна, А. Волобуєва, О. Колесніченко, В. Лисиченко, М. Салтевського, В. Тіщенко, В. Шепітько розглянемо поняття, сутність та визначимо структуру криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

В. Весельский формулював визначення цієї категорії як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів

Як зазначав Є. Пряхін, криміналістична характеристика злочинів – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину. Інші науковці наголошують на тому, що дана категорія заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину

В. Лисенко стверджував, що вона має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Крім того, вона може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, – це заснована на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значущої інформаційної системи окремої категорії суспільно-небезпечних діянь, яка має розшукове значення та може бути використана у кримінальному провадженні.

Використання даної категорії є найбільш важливим на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зав'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, ймовірних осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, та інших невстановлених обставин.

Система рекомендацій з розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, у сукупності з криміналістичною характеристикою досліджуваного злочину репрезентує себе як внутрішньовидова методика. Її виокремлення зумовлене учиненням злочину певним суб'єктом – організованою групою, що визначає певне наповнення його криміналістичної характеристики та специфіку організаційно-тактичного забезпечення процесу розслідування

в цілому.

Формуючи структуру криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, слід одразу зазначити, що її наповнення може бути різноманітним. Р. Степанюк з цього приводу наголошував на однотипності будови видових, підвидових та комплексних методик, включаючи до них криміналістичну характеристику відповідно до виду, підвиду злочинів або їх комплексу.

До основних напрямів практичного застосування криміналістичної характеристики злочину можна віднести:

- встановлення факту вчинення злочину та формулювання версій щодо кримінального характеру конкретної події;
- висунення припущень про ймовірну особу правопорушника на підставі типових ознак;
- формування версій щодо можливої участі у скоєнні злочину групи осіб;
- використання інформації про типові способи приховування та реалізації викраденого майна з метою організації ефективного розшуку предметів злочинного посягання;
- застосування знань про механізм слідоутворення для належного визначення кола потенційних джерел криміналістично значущої інформації, забезпечення цілеспрямованої діяльності з їх виявлення, а також для ефективного виявлення матеріальних слідів злочину під час огляду місця події.

З приводу тверджень щодо наповнення елементами криміналістичної характеристики, то до її структури, наприклад, В. Кузьмічов та Г. Прокопенко, відносять:

- предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження);
- спосіб учинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, спосіб дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети);
- типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину);
- особу правопорушника (опис людини як соціально-біологічної

системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі);

– особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо).

Зі свого боку ми відзначаємо такі структурні елементи зазначеної категорії:

– відомості про типові способи скоєння та приховування злочинів певного виду, а також інші характерні обставини, що супроводжують їх учинення;

– інформація про коло осіб, серед яких із найбільшою ймовірністю слід шукати правопорушника;

– узагальнена характеристика типового потерпілого;

– опис типових умов і факторів, які сприяли або, навпаки, перешкождали вчиненню зазначених кримінальних правопорушень.

У межах дослідження криміналістичної характеристики викрадення людини як окремої категорії насильницьких злочинів, доцільним видається виокремлення ключових її складових, які мають безпосереднє прикладне значення для формування ефективних тактичних прийомів та методик досудового розслідування. До таких елементів, з урахуванням специфіки зазначеного кримінального правопорушення, належать:

– інформація про особу потерпілого, який у цьому випадку виступає безпосереднім об'єктом злочинного посягання;

– характеристика особи, яка вчинила злочин;

– типові способи вчинення злочину та заходи, що вживаються для його приховування;

– обстановку, в якій відбувається злочин (зокрема, місце, час та інші релевантні обставини);

– мотиви та цілі, що зумовлюють скоєння такого кримінального правопорушення;

– характерні матеріальні сліди злочину, а також імовірні місця їх виявлення.

Я. Соколова в її структурі пропонує виділити такі елементи:

– способи викрадення людини;

– особа правопорушника;

– особа потерпілого;

– типові сліди злочину.

На нашу думку, у структурі криміналістичної характеристики досліджуваного злочину доцільно розглядати лише ті елементи, які мають важливе значення для процесу розслідування. Визначення й дослідження цих елементів дозволяє висунути правильні слідчі версії, встановити особу правопорушника, визначити тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та подальші напрями досудового розслідування. Серед основних елементів криміналістичної характеристики виділено такі:

- 1) спосіб учинення злочину;
- 2) обстановка злочину;
- 3) слідова картина;
- 4) особа потерпілого;
- 5) особа правопорушника (члени організованої групи).

З огляду на те, що ми досліджуємо конкретний суспільно-небезпечний прояв, вважаємо за необхідне розглянути можливість існування окремих елементів у структурі криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

Важливим та основоположним елементом криміналістичної характеристики є спосіб учинення злочину. Якщо є кримінальне правопорушення, то є і те, як воно скоювалось. Сукупність дій, бездіяльності стосовно вчинення, підготовки та приховування і буде вміщувати в себе поняття способу вчинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини. Завдяки дослідженню зазначеного елемента працівники правоохоронних органів мають змогу довести об'єктивну сторону злочину.

Груповий злочин є актом людської діяльності, що має місце в об'єктивних умовах: у певний час, у певному місці, за певних обставин. У зв'язку з цим у систему криміналістичної характеристики досліджуваного злочину потрібно включити обстановку скоєння кримінального правопорушення. Крім того, зазначений елемент буде досліджуватися шляхом вивчення його складових (місце, час, умови вчинення). У цьому плані ми не погоджуємося із Я. Соколовою, яка у своїй структурі даний елемент не зазначила.

А. Волобуєв та Т. Шевченко зазначають, що розслідування злочинів, які були вчинені організованою групою, є більш складним у порівнянні з розслідуванням таких же злочинів, але скоєних простою групою або групою осіб за попередньою змовою. Такі складності обумовлюються значно більш широким колом обставин, що входять у предмет доказування, і докладанням значно суттєвіших зусиль для отримання відповідних джерел доказів. Зокрема, перед стороною обвинувачення завжди постає проблема розмежування: чи було вчинено злочин звичайною групою осіб, групою осіб за попередньою змовою чи організованою групою. Аналіз ознак організованості групи, як форми співучасті, викладених у ч. 3 ст. 27 і ч. 3 ст. 28 ККУ, дозволяє вивести наступні ознаки організованої групи, що підлягають доказуванню:

- 1) у складі групи має бути не менше трьох осіб;
- 2) група повинна бути стійким об'єднанням осіб;
- 3) у складі групи має бути учасник, який виконував функції організатора;
- 4) створення такого об'єднання мусить мати на меті вчинення певної множини злочинів (не менше двох) або одного злочину, але який потребує ретельної і тривалої підготовки;
- 5) злочинна діяльність членів групи має здійснюватися за єдиним узгодженим планом для досягнення єдиної мети;
- 6) кожен із членів групи повинен розуміти характер спільних кримінально протиправних дій (суб'єктивна ознака);
- 7) члени групи повинні здійснювати окремі призначені їм функції в механізмі вчинення запланованого злочину.

Встановлення вказаних ознак під час досудового розслідування є окремими тактичними завданнями, які для свого вирішення, як правило, потребують проведення комплексів слідчих (розшукових) дій – тактичних операцій. Особлива увага повинна приділятися встановленню суб'єктивних ознак організованості (єдність; спільність дій; розуміння вчинення суспільно небезпечного діяння, передбачення настання суспільно небезпечних наслідків; наявність мотиву, мети тощо), що на практиці доволі складно зробити і також потребує значних зусиль. Ознайомлення з вироками судів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії дає підстави для висновку, що найбільш проблемним є доказування стійкості групи, як ознаки її організованості, та наявності організатора (сторона захисту, як

правило, оспорує наявність таких ознак у судах всіх інстанцій). Безумовною ознакою стійкості групи є вчинення багатьох епізодів однорідних злочинів чи кількох різних злочинів стабільним складом групи протягом значного періоду часу.

О. Саско у своїй роботі зазначила, що незаконне позбавлення волі, відповідно до найбільш поширеного в теорії кримінального права визначення, виражається в незаконному позбавленні людини свободи пересування у просторі і часі, у протиправному перешкоджанні вибирати за своєю волею місце перебування. Воно може проявлятися в позбавленні потерпілого свободи пересування шляхом насильницького або обманного проштовхування в закриті приміщення, інший будинок, підвал, гараж і т. п., і утриманні в цьому місці проти його волі, що позбавляє потерпілого можливості діяти на свій власний розсуд. На її думку, викрадення людини це – заволодіння людиною шляхом її фізичного вилучення з постійного чи тимчасового місця перебування будь-яким способом, всупереч або без її волі. З об'єктивної сторони цей злочин полягає в протиправній забороні людині вибирати за своєю волею місце перебування, або таємному чи відкритому її захопленні. Позбавлення волі може виражатися в триманні потерпілого в тому місці, де він знаходиться не бажає, або приміщення його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити. Моментом закінчення викрадення людини в юридичній літературі та правозастосовній практиці здебільшого вважають момент учинення дій, спрямованих на заволодіння потерпілим будь-яким способом із подальшим його переміщенням із того місця, де він перебував, до іншого. Передбачивши для викрадення людини тривалий характер вчинюваних дій, законодавець припустився логічної помилки, яка набула рис логіко-юридичної. Бажаючи, як зазначалось, уніфікувати розглядувані злочини шляхом створення однієї статті з однаковими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, він породив прогалину, адже така кваліфікуюча ознака, як «здійснене протягом тривалого часу» через зазначені вище особливості юридичного складу викрадення людини, не зможе бути застосована на практиці.

Обстановка вчинення злочину безпосередньо пов'язана зі слідовою картиною. Це пояснюється різними факторами. По-перше, безпосередньо на місці вчинення викрадення будуть залишатися сліди правопорушення.

По-друге, в ході допитів потерпілого, свідків, підозрюваних важливим буде з'ясування конкретних часових проміжків вчинення кримінально караного діяння. Тому наступним елементом, який повинен бути обов'язково дослідженим, є «слідова картина». Крім того, сліди мають значення для проведення відповідних СРД, НСРД та ОРЗ, під час яких вони можуть вилучатися.

Особа правопорушника також, безумовно, є одним із обов'язкових елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Завдяки дослідженню цього елемента слідчий має змогу висувати конкретні версії при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

Такий елемент, як «особа правопорушника», вміщує у себе характеристику членів організованої групи. Адже для досліджуваної внутрішньовидової методики має значення не тільки характеристика окремої особи, а й злочинна діяльність конкретної групи осіб (їхня структура, розподіл злочинних ролей, наявність організатора злочину тощо).

Відомості про особу потерпілого є досить важливими в розрізі формулювання певних віктимологічних груп. Завдяки їх утворенню можлива побудова відповідних кореляційних зв'язків між різними елементами криміналістичної характеристики.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що зміст та структура криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є важливою складовою методики розслідування цього кримінального правопорушення. Визначені елементи характеризуються розшуковою спрямованістю, що дозволяє слідчим вчасно й ефективно проводити процесуальні дії, отримати вичерпну кількість доказів, що дозволяють довести провину кожного члена організованої групи за кожним епізодом кримінального провадження.

У структурі криміналістичної характеристики досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень виділено такі елементи:

- 1) спосіб учинення злочину;
- 2) обстановка злочину;
- 3) слідова картина;
- 4) особа потерпілого;

5) особа правопорушника (члени організованої групи).

Ці елементи були виділені з огляду на їх значення в практичній діяльності працівників поліції для використання в процесі розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

1.2. Способи вчинення злочину

Найважливішим елементом криміналістичної характеристики є спосіб скоєння злочину. Адже розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, зазвичай характеризується детальними заходами щодо його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Тому на початковому етапі розслідування важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації та й, взагалі, розуміння характеру відомостей про це правопорушення. У зв'язку з цим питання способів учинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини потребує детального дослідження.

Беззаперечною є важливість цього елемента у складі криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

В методиці розслідування О. Колесніченко виокремлював спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб його приховування. Адже, як він зазначав, ці дії можуть бути скоєні в різний час, різними особами й мати різне кримінально-правове значення.

У зв'язку з цим у теорії криміналістики прийнято розрізняти дії з підготовки, вчинення і приховування злочину. Крім того, для розслідування окремих суспільно небезпечних діянь найважливіше значення мають повноструктурні способи.

На підставі вивчення оперативно-слідчої практики доведено, що при вчиненні таких злочинів наявним є повноструктурний склад, оскільки здебільшого (97 %) здійснюються заходи щодо їх підготовки та приховування. Зважаючи на це, складовими елементами способу вчинення злочину є підготовка, безпосереднє скоєння та приховування.

Розглядаючи випадки вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, відповідно до кримінальних проваджень за ст. 146 КК України, нами встановлено, що у 86 % від їх загальної кількості правопорушники здійснювали заходи щодо підготовки до вчинення злочину.

Нами виокремлено підготовчі заходи до учинення злочину, зокрема:

- 1) створення (формування) організованої групи – 100 %;
- 2) вибір (пошук) об'єкта злочинного посягання – 100 %;
- 3) збирання інформації про особу потерпілого, її звички, оточення – 97 %;
- 4) складання плану злочину – 92 %;
- 5) добір співучасників злочину та розподіл між ними ролей – 86 %;
- 6) підготовка знарядь і засобів учинення злочину – 78 %;
- 7) облаштування засідки для захоплення особи – 29 %;
- 8) пошук приміщення для подальшого утримання потерпілого у неволі – 98 %.

Так, гр. М. та гр. Б. у березні 2014 року, перебуваючи в номері 202 готелю «Гелікон», що знаходиться за адресою: Львівська область, Кам'янка-Бузький район, смт Запитів, вул. Весела, 25а, за попередньою змовою у групі осіб, з корисливих мотивів, з метою отримання грошової винагороди у вигляді викупу, знайшовши через всесвітню мережу Інтернет інформацію про потерпілого гр. Ю. та належні йому кошти, вирішили здійснити викрадення останнього. З метою готування до скоєння викрадення потерпілого обвинувачені здійснювали візуальне спостереження за ним та місцем його проживання, відслідковували маршрути його пересування, осіб, з якими спілкувався потерпілий. У подальшому спланували здійснити викрадення потерпілого, інсценувавши дорожньо-транспортну пригоду на одній із вулиць в м. Львові. Проте 02.04.2014 року, перебуваючи в автомобілі марки «ВАЗ 21140», під час здійснення візуального спостереження за житлом потерпілого були виявлені охороною потерпілого та в подальшому затримані працівниками правоохоронних органів, тому свій злочинний умисел до кінця не довели.

Як зазначають окремі науковці, об'єктивну сторону злочину фактично можна ототожнити зі способом учинення злочину. Більше того, до способу віднесено й дії, які лежать поза межами складу, тобто спрямовані на приховування самого злочину. Специфіка способу

вчинення злочину може вказувати на професійні навички вбивці, мотиви скоєння злочинного діяння, соціальний і психологічний портрет правопорушника. Спосіб учинення злочину орієнтує слідчого на комплекс слідів, речових доказів, важливих для розслідування. Крім того, він може сприяти встановленню особи потерпілого (мається на увазі характер попередніх відносин потерпілого і правопорушника).

Досліджуване кримінальне правопорушення може бути вчинене у двох формах:

- незаконне позбавлення волі людини;
- викрадення людини.

Незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється всупереч Конституції і законів України, а також чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у таких випадках, як:

- законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом;
- законний арешт або затримання людини для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
- законний арешт або затримання людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею злочину чи зникненню її після його скоєння;
- затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом;
- законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду до країни, або людини, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

Розкриваючи юридичний зміст викрадення людини, О. Володіна наводить точки зору багатьох учених, які пропонують своє тлумачення змісту цього поняття. Вказуючи на недосконалість наведених визначень, вона зазначає, що при визначенні цього поняття одні

науковці у своїх висновках урахують лише деякі з основних ознак розглядуваного злочину, ігноруючи інші, що мають визначальне значення, бо ці, інші, навпаки, вносять в це поняття невластиві йому ознаки. Детально розглянувши об'єктивні ознаки аналізованого злочину, дисертантка доводить, що викрадення людини, яке може бути скоєно лише у формі активної поведінки особи, передбачає сукупність послідовно вчинюваних дій: заволодіння (у тому числі і захоплення) особою, вчинене в будь-який спосіб, переміщення (віддалення) потерпілого з місця його постійного чи тимчасового перебування та можливого подальшого протиправного тримання особи всупереч її волі та бажанню. Причому тільки заволодіння людиною та переміщення її з місця перебування є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони даного злочину.

Позбавлення волі може полягати у триманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати, або в приміщенні її в місці, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього. Отже, обов'язковою ознакою складу злочину у його першій формі є місце. Ним можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (підвал багатопверхового будинку, лікарня), так і інші місця (дах багатопверхового будинку, транспортний засіб) чи місцевості (скеля, острів тощо).

Способами незаконного позбавлення волі можуть бути:

- обман;
- зловживання довірою;
- відібрання засобів пересування;
- відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо.

Так, 26.02.2013, приблизно о 16 годині, гр. Ф., діючи за попередньою змовою з групою осіб, з метою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, перебуваючи в загальному коридорі поряд з квартирою, застосували фізичне насильство щодо мешканця вищевказаної квартири гр. О. При цьому, користуючись своєю перевагою у фізичній силі та кількості, намагаючись подолати волю потерпілого до опору, нанесли йому численні удари руками і ногами в різні частини тіла, чим спричинили легкі тілесні ушкодження. Після цього, силою поклавши гр. О. на підлогу та вивернувши його руки за спину, гр. Ф. за допомогою помічників стягнув принесеним з собою пластмасовим

хомутом обидві кисті рук потерпілого, чим обмежив можливість останнього чинити фізичний опір. Продовжуючи свої злочинні дії, правопорушники силою вивели потерпілого з під'їзду будинку та проти його волі помістили в салон автомобіля, який знаходився в користуванні гр. Ф. Після цього на вказаному автомобілі повезли потерпілого в напрямку м. Вишневе Києво-Святошинського району Київської області, де його й утримували.

Незаконне позбавлення волі є триваючим злочином. Тому дії з утримання потерпілого у стані позбавлення волі, до яких винний приєднався після початку злочину і до його закінчення, є співвиконавством у цьому злочині.

Так, 20.11.2012 року, приблизно о 18.00 год., гр. Ч., перебуваючи у дворі домоволодіння за адресою: м. Кривий Ріг, Центральньо-Міський район, вул. Ентузіастів, реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на викрадення людини, шляхом обману та зловживання довірою, скориставшись тим, що гр. Ю. є малолітньою особою та у зв'язку з цим не розуміє значення вчинених з нею дій, таємно викрав останню, після чого помістив її до приміщення погребу літньої кухні на території домоволодіння, розташованого за адресою, де утримував її.

Викрадення людини передбачає:

– відкрите заволодіння нею (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій. Таке заволодіння може відбутися, скажімо, шляхом грабежу чи розбійного нападу);

– таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, перебуванням у безпорадному стані тощо);

– заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою (скажімо, винна особа забирає людину із притулку для старих людей на підставі підроблених документів);

– заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна.

Дослідженням матеріалів кримінальних проваджень з'ясовано, що

найбільш розповсюдженим способом учинення злочину є застосування безпосередньо до потерпілого фізичного насильства – 84 %. Нерідко під час учинення злочину члени організованої групи використовують: компрометацію й шантажування (14 %); обман (9 %); погрози життю та здоров'ю потерпілого (82 %). Виявлено, що у 74 % випадках до потерпілого з боку правопорушників пред'являлися конкретні вимоги, які необхідні для його звільнення. Такі вимоги у 82 % випадках мають матеріальний (фінансовий) характер.

Під час фізичного захоплення потерпілого правопорушники використовували автотранспортні засоби – для переміщення до місця його утримання (99 %) та вогнепальну зброю – з метою психологічного впливу та подолання можливого опору (67 %).

На нашу думку, найбільш чітке та змістовне визначення способу приховування злочину подається як окремий елемент злочинної діяльності, що має на меті ускладнення або унеможливлення ефективного розслідування кримінального правопорушення. Така діяльність передбачає вчинення дій, спрямованих на знищення, приховування, маскування або фальсифікацію матеріальних слідів злочину, а також відомостей, які можуть свідчити про особу правопорушника

О. Баланюк підготовчі дії з приховування злочинів класифікував на такі групи:

– підготовчі дії щодо приховування особистої участі (розроблення плану зі створення неправдивого алібі, що включає в себе комплекс дій, спрямованих на створення в певних осіб неправильного уявлення про істинне місце перебування правопорушника в конкретний час, попередню домовленість із неправдивими свідками та ін.);

– підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів правопорушника, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукового собаки та ін.);

– підготовчі дії з приховування злочину в цілому і маскування окремих його обставин (виготовлення чи складання підроблених документів з метою приховування злочинних фінансово-господарських операцій чи справжніх обставин події; планування і підбір засобів та створення умов для вчинення інсценування події та ін.);

– підготовчі дії зі створення умов для ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності (вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб,

або «об'єктивних» обставин, що призвели до злочинних наслідків; вербування і установка корумпованих зв'язків із відповідними посадовими особами органів влади й управління).

Завдяки вивченням кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами встановлено, що приховування злочину відбувалося в 76 % випадків, зокрема:

- зникнення з місця події – 100 %;
- знищення слідів і знарядь злочину – 75 %;
- давання неправдивих свідчень або відмова від давання показань – 92 %;
- висунення неправдивого алібі – 67 %;
- негативний вплив на свідків й очевидців злочинної події – 24 %.

Таким чином, найпоширенішими способами приховування організованою групою фактів незаконного позбавлення волі та викрадення людини є зникнення з місця події, а також надання неправдивих свідчень. В цілому виділяють дві форми приховування кримінального правопорушення: активна (дія або людська поведінка) та пасивна (у формі бездіяльності). Як дія, так і бездіяльність, що становлять спосіб приховування злочинів, об'єднані спільним протиправним наміром, головна мета якого полягає у перешкоджанні встановленню об'єктивної істини у провадженні.

Відповідальність за незаконне позбавлення волі виключається, коли особі, наприклад, забороняється покидати межі населеного пункту або відвідувати певні місцевості. Закінченим злочинном викрадення людини є час з моменту заволодіння нею і фактичного початку обмеження її волі.

Також нами були виявлені умови, що безпосередньо впливають на спосіб учинення злочину:

- 1) фізичні властивості й ознаки особи потерпілого (фізичні дані, наявність спеціальних вмінь та навичок, озброєність);
- 2) наявність або відсутність охорони (їхня кількість, наявність зброї);
- 3) маршрути й засоби пересування;
- 4) кількісні та якісні характеристики членів організованої групи;
- 5) місце проведення кримінальної операції.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що підготовка до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини полягала у:

- розробці плану злочину;
- виборі об'єкту посягання;
- відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину;
- розподілі ролей між співучасниками;
- підборі співучасників.

Серед способів учинення злочинів категорії, що розглядається, найчастіше мали місце:

- обман;
- зловживання довірою;
- відібрання засобів пересування;
- відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо;
- відкрите заволодіння людиною (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій);

– таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малолітттям, перебуванням у безпорадному стані тощо);

– заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою;

– заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна.

З огляду на висновки, яких дійшов М. Очеретяний з приводу вчинення хуліганства, ми побудуємо відповідні положення за досліджуваним кримінальним правопорушенням. Так, серед дій, спрямованих на приховування злочину, відмічаємо:

- зникнення з місця злочину, що мало місце у 100 %, в тому числі з використанням автотранспорту;
- використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь;
- знищення знарядь злочину;
- знищення одягу, взуття;
- неправдиві свідчення, в тому числі алібі;

– відмова від давання показань.

У результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що злочин, кваліфікований за ст. 146 КК України та вчинений організованою групою, має повноструктурний склад, адже в більшості випадків мають місце моменти підготовки та приховування діяння.

Найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини, тобто протиправне таємне або відкрите захоплення потерпілого, переміщення його з того місця, де він знаходився, та подальше утримання потерпілого викрадачем або іншою особою. Викрадення майже завжди супроводжується фізичним або психічним (погрози) насильством. Незаконне позбавлення волі та викрадення людини припускають дії, що вчиняються проти волі потерпілої особи. Тому згода останньої на вчинення щодо неї таких дій виключає відповідальність за ст. 146 КК, за винятком випадків згоди на такі дії малолітнього (ч. 2 цієї статті). Не може також йти мови про згоду потерпілого, якщо останній визнаний судом недієздатним унаслідок психічної хвороби або недоумства. Слід зазначити, що в науковій літературі розмежовуються склади викрадення людини та незаконного позбавлення її волі, які український законодавець об'єднав в одну статтю КК України. Об'єктивна сторона викрадення людини є основним критерієм відмежування від незаконного позбавлення волі. Об'єктивна сторона злочину незаконного позбавлення волі відповідно до найбільш поширеного в теорії кримінального права визначення «виражається в незаконному позбавленні людини свободи пересування у просторі і часі, у протиправному перешкоджанні вибирати за своєю волею місце перебування. Воно може виражатися в позбавленні потерпілого свободи пересування шляхом насильницького або обманного проштовхування в закриті приміщення, інший будинок, підвал, гараж і утриманні в цьому місці проти його волі, що позбавляє потерпілого можливості вести себе на свій розсуд». Способом здійснення даного злочину є фізичне або психічне насильство або те й інше одночасно, а також обман. На відміну від викрадення людини, даний злочин здійснюється без переміщення людини всупереч його волі з одного місця в інше. Закінченим злочин визнається з моменту фактичного позбавлення волі. Згода самої людини на ізоляцію в певному місці виключає склад злочину. Однак подальше протиправне утримання особи, яка перебуває в певному місці з

власної волі (наприклад, сезонного робітника після закінчення терміну контракту), є незаконним позбавленням волі. Зіставлення ознак, що характеризують об'єктивну сторону складів злочинів викрадення людини та незаконного позбавлення волі, призводить до висновку, що ці злочини відрізняються за змістом діяння: незаконне позбавлення волі виражається тільки в незаконному обмеженні свободи людини, а викрадення людини – в захопленні людини, вилученні її зі звичайного, звичного, природного мікросоціального середовища і переміщенні її з одного місця в інше з метою подальшого утримання.

Приховування злочину – вжиття заходів до приховування слідів злочину та участі в ньому конкретних осіб. Заходи з приховування злочину можуть передувати його вчиненню, застосовуватися під час або після його вчинення. До факторів, що зумовлюють приховування злочинів, відносяться всі чинники, що детермінують приховування злочинів взагалі, а саме: умисел на приховування, особистісні якості правопорушника, об'єкт посягання, місце, час скоєння злочину та інше. До типових способів приховування злочинів даного виду можна віднести:

- розроблення детальних планів приховування злочину;
- використання тайників;
- маскування зовнішності, голосу, почерку;
- незаконне заволодіння автотранспортними засобами;
- залякування потерпілих та їх родичів із метою попередження звернення в правоохоронні органи;
- аналіз діяльності правоохоронних органів із розкриття аналогічних злочинів.

Діяння як у формі незаконного позбавлення волі, так і у формі викрадення людини вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. При цьому необхідно враховувати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого. Виходячи із цього, дії особи, яка приєднується до утримування потерпілого, що перебуває у стані позбавлення волі, можуть бути кваліфіковані як співвиконання або інша співучасть у скоєнні даного злочину.

1.3. Обстановка злочинного посягання та слідова картина

Будь-яке кримінальне правопорушення здійснюється в конкретних просторово-часових умовах. Крім того, з огляду на ці умови суспільно-небезпечне діяння і має змогу відбутися. Це в переважній більшості характеризує злочини, які потребують ретельної підготовки та місця вчинення. До категорії таких діянь, як ми дослідили у попередньому розділі, необхідно віднести і вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини. Тому виникає необхідність дослідити конкретні просторово-часові умови його вчинення, тобто обстановку правопорушення.

З метою належного з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як обстановка його вчинення, що обґрунтовано визначається важливою складовою в юридичній літературі, необхідно, по-перше, видалити з її змісту просторово-часові характеристики, оскільки вони становлять самостійні ознаки:

- 1) місце та час вчинення злочину;
- 2) доцільно обмежити коло зовнішніх чинників лише тими, що безпосередньо впливають на рівень суспільної небезпечності конкретного правопорушення.

Вивчення обстановки злочину дозволяє виокремити низку важливих елементів об'єктивної сторони злочинного діяння, що своєю чергою створює передумови для всебічного, повного та неупередженого розслідування.

Щодо визначення поняття обстановки злочину, воно розглядається як система взаємодії особи, матеріальних об'єктів, природних та інших зовнішніх факторів, яка відбувається у конкретному просторі та часі, та безпосередньо впливає на характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння. Саме ця взаємодія надає обстановці кримінально-правового значення. Основна сутнісна характеристика обстановки полягає в її здатності об'єктивно впливати на механізм скоєння злочину. У цьому контексті вона може як підвищувати, так і знижувати рівень суспільної небезпеки, що відповідно відображається в юридичній оцінці протиправного діяння.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначено поняття «обстановка», а саме: «Сукупність умов, за яких щонебудь відбувається. Становище на місці воєнних дій, зумовлене їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін.».

Отже, важливість цього елемента криміналістичної характеристики злочину визначається досить щільним зв'язком з іншими структурними частками незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

У свою чергу П. Матишевський та Є. Фесенко зазначають, що досліджуване поняття характеризується як сукупність передбачених законом зовнішніх обставин, що визначаються прилюдністю (публічністю) або наявністю певних подій. Поняття «прилюдність» охоплює випадки, коли злочинне діяння вчиняється у присутності хоча б однієї людини (як правило, свідка). Не виключається прилюдність і тоді, коли інших осіб на місці скоєння злочину немає, крім самого потерпілого. Це можливо в тих випадках, коли діяння спрямоване не лише на особисті інтереси потерпілого, а посягає на більш широке коло інтересів (інших громадян, суспільства в цілому).

Докладно дослідивши цю наукову категорію на базі великої кількості джерел, О. Астахова зробила висновок, що під обстановкою вчинення злочину слід розуміти сукупність об'єктивних умов (обставин), визначених у законі про кримінальну відповідальність, або таких, що впливають з його змісту, в яких вчиняється злочин, або є збігом подій та обставин, в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення.

З огляду на зазначені погляди науковців нами було вирішено досліджувати зміст обстановки незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, шляхом характеристики таких її елементів, як місце, часу та умов.

Коли говоримо про місце вчинення злочину, одразу вкажемо на те, що вчені з кримінального права та кримінології під ним вбачають певну територію або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки.

Л. Брич з цього приводу зазначав, що спочатку потрібно

визначитися зі змістом поняття «місце вчинення злочину як ознака складу злочину», а вже потім досліджувати окремі його характеристики. Для з'ясування цього питання науковець окреслив такий перелік обставин, що потрібно встановлювати:

– чи охоплюється поняттям «місце вчинення злочину» лише місце вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), чи воно включає й місце настання суспільно небезпечних наслідків;

– чи поширюється поняття «місце вчинення злочину» на місцезнаходження інших ознак складу злочину;

– як відрізнити випадки, коли певні просторові характеристики є місцем учинення суспільно небезпечного діяння й, відповідно, самої ознакою складу злочину – місцем учинення злочину, від випадків, коли ті чи інші просторові характеристики стосуються інших ознак складу злочину.

З огляду на зазначені обставини та на основі аналізу кримінальних проваджень і проваджень, опитування працівників слідчих та оперативних підрозділів нами вперше запропоновано класифікацію місць учинення злочинів, зокрема:

1) місця проживання – 43% (з них: приватні будинки – 58 %, квартири – 17 %, дачні кооперативи – 5 %, інше – 2 %);

2) місця роботи – 24 % (з них: підприємства – 9 %, установи – 13 %, організації – 27 %, інше – 6 %);

3) відкрита місцевість – 13 % (з них: площі – 2 %, вулиці – 17 %, парки – 4 %, сквери – 3 %, інше – 1 %);

4) транспортні засоби – 9 % (з них: легкові – 48 % або вантажні автомобілі – 12 %);

5) місця проведення дозвілля й відпочинку – 7 % (з них: розважальні заклади – 32 %, бази відпочинку – 14 %, готелі – 2 %, орендовані квартири – 8 %, кафе – 1 %, бари – 1 %, ресторани – 2 %, інше – 1 %);

6) спортивно-оздоровчі комплекси – 4 % (з них: оздоровчі центри – 5 %, фітнес-клуби – 1 %, сауни – 4 %, інше – 1 %).

Проаналізувавши характеристики наведеної класифікації місць учинення організованою групою досліджуваної категорії правопорушень, нами було встановлено, що вони головним чином визначаються такими властивостями:

– охоплюють місця перебування потерпілого протягом значного

часу (вільного чи робочого);

- знаходяться в районі проживання чи роботи особи, яку збираються викрадати та незаконно утримувати;
- характеризуються невеликою кількістю свідків правопорушення.

Важливою складовою обстановки вчинення кримінального правопорушення є час настання наслідків.

З іншого боку, крім визначення розміру відповідальності, час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника у процесі розслідування надає змогу:

- визначити час події злочину;
- встановити часові зв'язки між фактами;
- з'ясувати черговість подій, дій або фактів;
- обчислити тривалість різних подій та ін. Разом з тим дії правопорушників характеризуються певною вибірковістю в часі.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень надав змогу встановити, що вони залежно від часу позбавлення волі й викрадення людини організованими групами здебільшого (51 %) вчинюються у ранковий і денний час – з 6 до 18 години. Близько 38 % злочинів здійснюється увечері (з 18 до 22 години), 11 % – вночі (з 22 до 6 години).

Загалом час учинення злочину, про що наголошує М. Бажанов, – це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. В Особливій частині КК України час вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони описується дуже рідко, і визначення його дуже розмите. Водночас встановлення часу вчинення злочину у кожному кримінальному провадженні має важливе значення для вирішення питання про чинність кримінального закону в часі (ст. 4, 5 КК України).

У деяких випадках позбавлення людини волі саме ці характеристики у своїй сукупності і впливають на тяжкість вчиненого правопорушення. Адже позбавлення людини просторової та часової орієнтації, необхідного свіжого повітря, перебування її у холодному та сирому приміщенні, в темряві протягом значного проміжку часу вказує на пограння правопорушниками основоположних прав громадянина України, закріплених у Конституції нашої держави.

Вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 28 квітня 2025 року встановлено, що 17.06.2014 року, вранці, НЗФ «Батальйон

«Зоря», в складі якого перебував ОСОБА_11, здійснило збройний напад на військовослужбовців НОМЕР_1 окремого штурмового батальйону «ІНФОРМАЦІЯ_2» ЗСУ, які знаходилися поблизу гольф-клубу, розташованого на перехресті дороги «Н-21» та повороту до с. Привітне, між м. Щастя та смт Металіст Луганської області.

17.06.2014 року, приблизно о 10 год. 20 хв., під час вказаного збройного нападу ОСОБА_11 та інші невстановлені особи, які входили до складу НЗФ «Батальйон «Зоря», захопили в полон старшого лейтенанта ЗСУ ОСОБА_10, яка знаходилася біля перехрестя дороги «Н-21» та повороту до с. Стукалова Балка, між м. Щастя та смт. Металіст Луганської області, чим незаконно позбавили її волі.

В подальшому ОСОБА_10 була насильно, проти її особистої волі, позбавлена можливості вільного пересування. ОСОБА_11 умисно, усвідомлюючи незаконність свого діяння, але незважаючи на це, брав участь у незаконному утриманні ОСОБА_10 у приміщенні ІНФОРМАЦІЯ_5 за адресою: АДРЕСА_1, яке вона не могла вільно залишити.

Відповідно до характеристики дня тижня встановлено, що більшість злочинів (75 %) здійснюються у робочі дні. Крім того, виявлено, що 24 % викрадень людини здійснюється навесні, 31 % – влітку, 18 % – взимку, 27 % – восени. Ці показники свідчать про відсутність прямого зв'язку між сезонною складовою та кількістю вчинених злочинів.

Варто також звернути увагу на те, що суб'єкт злочину своєю поведінкою активно впливає на формування обстановки вчинення кримінального правопорушення. Водночас можливі ситуації, за яких вплив суб'єкта на подальший розвиток подій істотно зменшується або взагалі втрачається, внаслідок чого причинно-наслідкові зв'язки набувають незворотного характеру.

Виявлено кореляційні зв'язки між часом учинення злочину та його обстановкою: з 6 до 18 години більшість викрадень людей здійснювалася за місцем проживання та роботи; з 18 до 22 години – на відкритій місцевості, з транспортних засобів та місць проведення вільного часу й відпочинку.

Крім вивчення таких обставин, як місце та час учинення злочину, слід акцентувати увагу на умовах, що сприяють їх учиненню.

Загалом, умови – це такі явища, які самі не породжують злочинність і злочини, а сприяють, полегшують, інтенсифікують:

- а) формування,

б) дію причини.

Це різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідок.

У зв'язку з наведеним обґрунтованою видається позиція, відповідно до якої конкретні умови, за яких вчиняється злочин, справляють суттєвий вплив на характер самого протиправного діяння. Вони в певній мірі детермінують розвиток причинно-наслідкових зв'язків, формують характер та ступінь тяжкості заподіяних наслідків. Саме з огляду на це обстановка вчинення злочину розглядається як невід'ємна ознака не лише складу злочину в цілому, але й окремих його елементів.

Є. Блажівський на основі проведеного дослідження зазначив, що більш корисним з прикладної точки зору є поділ обставин, що сприяють вчиненню злочину, на такі групи:

- обставини, пов'язані з особою, яка вчинила злочин (несприятливі умови формування особистості тощо);
- обставини, що існують незалежно від особи, яка вчинила злочин (недоліки в охороні власності, неналежний облік матеріальних цінностей тощо).

Зазначені характеристики цілком указують на необхідність визначення умов, які сприяють вчиненню злочинів. Водночас, крім самого діяння, ці умови характеризують певним чином і особу, що скоює кримінальне правопорушення.

Зважаючи на це, доречним буде наведення позиції вчених-криміналістів стосовно основних властивостей, що спонукають осіб до вчинення злочинів. Серед них:

- прогресуючі матеріальні потреби, прагнення бути заможною людиною, яка має гроші не лише для задоволення повсякденних потреб, але й для створення певного «іміджу» – належності до вищих кіл суспільства;
- переконаність у тому, що гроші – це найвища цінність у житті та постійна потреба «робити гроші» стає основною, а інколи єдиною метою;
- правовий і моральний нігілізм, тобто зневажання законів і норм моралі та прагнення досягти поставленої мети будь-якими, зокрема й незаконними, а інколи й відверто злочинними методами;

– нехтування як інтересами суспільства загалом, так і окремих людей, зневажання людей, які стоять нижче за своїми фінансовими можливостями;

– схильність до ризику в службовій діяльності та в житті загалом, яка переростає в авантюризм (неврахування під час прийняття рішень явно існуючих небезпечних обставин);

– динамічність поведінки залежно від життєвих обставин (можливість їх зміни на прямо протилежні).

Тому, крім місця та часу, виокремлено умови, що сприяють учиненню вказаного злочину:

– зростання у вільному доступі незаконно отриманої холодної та вогнепальної зброї;

– можливість об'єднання осіб у групи для вчинення незаконного захоплення людини;

– перебування правопорушника у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння та інші.

Враховуючи викладене, ми підтримуємо позицію стосовно того, що значення обстановки вчинення злочину проявляється в такому, що обстановка вчинення кримінального правопорушення може бути як обов'язковою, так і факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину. У першому випадку вона впливає на кваліфікацію, розвиток об'єктивної сторони, ступінь суспільної небезпечності діяння та може визначати наявність пом'якшуючих або обтяжуючих обставин. В іншому – враховується при призначенні покарання. У будь-якому разі обстановка є елементом предмета доказування у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи, зазначимо, що зміст обстановки незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, визначається шляхом дослідження таких її елементів, як місце, часу та умов. Звідси нами запропоновано класифікацію місць учинення злочинів:

- 1) місце проживання (квартири, приватні будинки, дачні кооперативи);
- 2) місце роботи (підприємства, установи, організації);
- 3) відкрита місцевість (площі, вулиці, парки, сквери);
- 4) транспортні засоби (легкові або вантажні автомобілі);
- 5) місце проведення дозвілля й відпочинку (розважальні заклади,

бази відпочинку, готелі, «знімні» квартири, кафе, бари, ресторани);

б) спортивно-оздоровчі комплекси (оздоровчі центри, фітнес-клуби, сауни).

Залежно від часу позбавлення волі й викрадення людини з'ясовано, що близько 51% злочинів вчинюється у ранковий і денний час (з 6 до 18 години), приблизно 38 % – увечері (з 18 до 22 години), близько 11 % – вночі (з 22 до 6 години). У будні дні організованою групою здійснюється близько 75 % викрадень. Акцентовано увагу на умовах, що сприяють учиненню цих злочинів.

Обстановка вчинення злочину дуже тісно пов'язана зі слідовою картиною, адже остання безпосередньо залишається прив'язаною до місця вчинення чи настання наслідків правопорушення. Загалом слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і являють сукупний слід цієї події. Матеріальна обстановка вважається потенційним носієм слідової інформації, тоді як слідова картина є сформованою у її межах системою джерел криміналістично значущих відомостей, що мають доказове значення у кримінальному провадженні.

На підставі аналізу судово-слідчої практики нами визначено слідову картину злочину як поєднання матеріальних слідів й ідеальних відображень, що виникли внаслідок учинення злочину, тобто будь-які зміни об'єктивної дійсності, що несуть криміналістично вагому інформацію про кримінальне правопорушення.

Розгляд слідової картини та обстановки сприяє виявленню кореляційних зв'язків цих елементів з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики досліджуваного злочину. Адже з огляду на те, що певні способи вчинення злочинів мають характерні механізми утворення слідів, їх встановлення у процесі розслідування надає змогу дійти висновку як про знаряддя їх учинення, так і про особу правопорушника (наявність професійних навичок, фізичні дані, психологічні риси).

З огляду на проведені дослідження нами були виявлені вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди членів організованої групи:

- місце, звідки викрали потерпілого;
- місце, де утримували особу в неволі;
- місце дислокації або проживання правопорушників;
- місце, де мешкає потерпілий, члени його сім'ї та близькі.

Серед найбільш типових матеріальних слідів із урахуванням місця викрадення й утримання особи нами виділено такі групи слідів:

- сліди рук – 31 %;
- сліди крові та інших органічних речовин – 87 %;
- сліди знарядь злочину, що використовувалися при вчиненні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, а також безпосередньо самі знаряддя;
- сліди від опору потерпілого.

Зазначені сліди відіграють найбільшу інформаційну роль при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини групою осіб.

Так, у вирокі Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02.08.2022 встановлено, що 07.12.2018 року ОСОБА_12, ОСОБА_14, будучи в стані алкогольного сп'яніння, та ОСОБА_13, діючи спільно та за попередньою змовою, перебуваючи у недобудованому будинку за АДРЕСА_6, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне позбавлення волі потерпілих ОСОБА_15 та ОСОБА_16, усвідомлюючи при цьому суспільно-небезпечний характер своїх діянь, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, в проміжок часу з 20.10 до 00.00 силоміць, проти волі потерпілих ОСОБА_15 та ОСОБА_16, незаконно утримували їх за вищевказаною адресою, позбавивши змоги вільно залишати вказане місце, застосовуючи при цьому фізичне насильство щодо потерпілих, яке полягало у нанесенні численних ударів кулаками та взутими ногами по різних частинах тіла ОСОБА_15 та ОСОБА_16, внаслідок чого настали тяжкі наслідки у вигляді смерті ОСОБА_15.

У ході проведення ОМП було вилучено ряд слідів біологічного походження в місцях незаконного поводження з гр. Ї., що стало додатковим підтвердженням вини правопорушників.

Поряд із матеріальними відображеннями на місці вбивства існує ймовірність виявлення джерел (слідів) ідеальних відображень. Це «ідеальні сліди», що відобразили подію злочину в пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених.

Механізм формування ідеальних змін, а також самі ці зміни, що проявляються у формі уявних образів у свідомості учасників або спостерігачів події, становлять лише частковий предмет дослідження криміналістики. Це зумовлено тим, що криміналістика отримує основні

відомості про зазначені психічні процеси з суміжних наук, таких як загальна та судова психології, фізіологія, та інших наук, що вивчають людину.

З'ясовано, що здебільшого слідова картина характеризується ідеальними відображеннями – 73 %. Незначна кількість матеріальної доказової інформації, що виявляється на місці злочину, зумовлена неналежним проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій.

Констатуючи вищеописане, зазначимо, що на підставі вивчення кримінальних проваджень виокремлено вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди членів організованої групи, та визначено типові сліди злочину. Слідову картину злочину визначено як поєднання матеріальних слідів та ідеальних відображень, що виникли внаслідок учинення злочину, тобто будь-які зміни об'єктивної дійсності, що несуть криміналістично вагому інформацію про кримінальне правопорушення.

1.4. Характеристика членів організованої групи та потерпілого

Розглядаючи криміналістичну характеристику будь-якого кримінального правопорушення, необхідно звертати увагу на елементи, які безпосередньо можуть допомогти в його розслідуванні. До цих елементів, безумовно, належить особа правопорушника. У нашому випадку ми повинні не просто дослідити цей елемент, а охарактеризувати його в розрізі вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Якщо говорити про поняття особи правопорушника, одразу слід навести позиції науковців з різних галузей юридичної науки. Зокрема, А. Зелінський визначає особистість особи, що вчинила кримінальне правопорушення, як сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які в тій чи іншій мірі типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу.

Як доречно наголошував М. Єфімов, зміст цієї категорії повинен бути в розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування.

Досліджуючи проблему особистості правопорушника, психологи вказують на те, що злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості із соціальним середовищем. Політичні, соціально-економічні, духовні сторони суспільства здійснюють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину із середини. Крім того, вони зазначають, що психологія організованої злочинності відрізняється спільністю злочинних цілей та інтересів. При цьому злочинна група створюється з метою вчинення не одного злочину, а для постійної і довготривалої злочинної діяльності.

Зважаючи на наведені позиції, необхідно визначити риси, які характеризують особу правопорушника. Крім того, в юридичній літературі з цього приводу висловлюються різні точки зору. Водночас криміналістичне вивчення особи правопорушника надає важливу інформацію, що становить зміст одного з елементів криміналістичної характеристики злочинів.

М. Валуйська радить застосовувати такий критерій, що має кримінально-правову природу і може рельєфно відобразити внутрішньотипові структурні розходження досліджуваної сукупності, який характеризує ступінь участі особи у вчиненні злочину. Уточнюючими параметрами названих критеріїв вона називає такі:

- домінуючі інстинкти;
- умови соціалізації (особливо ранньої);
- темперамент;
- інтелект;
- вольові якості;
- мотивація злочину (зокрема ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства);
- суб'єктивна кількість зусиль, що докладаються для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження для подолання психологічних бар'єрів);
- ступінь підготовленості вбивства.

Наведемо позицію В. Шепітька, який зауважив, що особа правопорушника має певні дані демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості.

З огляду на дослідження емпіричного матеріалу нами були визначені

типові характеристики особи правопорушника шляхом узагальнення даних про його фізичні, біологічні, соціальні та демографічні властивості.

На підставі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що кримінальні правопорушення здебільшого вчиняють чоловіки – 97 %. Втім, до складу групи можуть входити і жінки (3 %).

На момент учинення незаконного позбавлення волі або викрадення правопорушники перебували у віці 18-25 років (6 %), 25-30 років (12 %), 30-40 років (39 %), 40-45 років (35 %), понад 45 років (8 %). Найбільш криміногенну групу складають особи віком 25-40 років.

Залежно від рівня освіти правопорушників встановлено, що середню освіту мали 8 %, середню спеціальну – 31 %, базову вищу – 43 %, вищу – 15 %, іншу – 3 %. Більшість з них неодружені – 76 %, не мають постійного місця роботи – 62 %, були раніше засудженими – 23 %. Виявлено, що під час скоєння злочину члени організованої групи не проживали в районі учинення злочину (94 %), не перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (98 %).

Тому вважаємо, що слідчий повинен вживати вичерпних заходів для складання найбільш вірогідного портрету особи правопорушника. Ці дані дозволяють значно звужити коло пошуку підозрюваних, висунути правильні слідчі версії, спрогнозувати поведінку ймовірної особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та визначити тактику проведення слідчих (розшукових) дій за її участю.

Особу правопорушника вивчають за ознаками віку, статі, сімейного стану, судимості, працевлаштування, освітнього рівня, громадянства, національності тощо. Ознаки особи правопорушника в криміналістиці вивчають для розроблення методики їх розслідування. Мають рацію вчені в тому, що ознаки особи правопорушника і злочинних груп як важливий елемент криміналістичної характеристики злочинів визначають особливості планування та проведення слідчих (розшукових) дій, а також інших заходів гласного й негласного характеру в процесі досудового розслідування цієї категорії злочинів. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань мають значення передусім для кваліфікації злочинів, скоєних у співучасті, а також становлять інтерес для кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінології, оскільки їх застосовують під час виявлення, документування, розслідування злочинів, учинених

злочинними об'єднаннями, а також запобігання їм. Певний інтерес у практичному аспекті викликає аналіз інформації про особу правопорушника з урахуванням статі й вікових показників правопорушників. Вони визначають фізичний стан і можливості особи, коло її потреб й інтересів, життєвих установок, орієнтацій, прагнень та бажань, реакцію на різноманітні конфліктні ситуації, мотивацію злочинної поведінки тощо.

У нашому випадку типова характеристика особи правопорушника має такий вигляд: це чоловіки віком від 25 до 40 років, мають середню спеціальну або базову вищу освіту, неодружені, не мають постійного місця роботи, можуть бути раніше засудженими. Члени організованої групи під час викрадення людини та її утримання не проживали в районі учинення злочину, не перебували у стані сп'яніння. Тому нами окреслено типову структуру організованої групи, що здійснює незаконне позбавлення волі та викрадення людини.

Усі ці особи, як впливає з предмета дослідження, входять до складу організованої групи. Розглядаючи організовані злочинні угруповання як суб'єкт злочинної діяльності, як наголошує К. Чаплинський, слід пам'ятати про те, що кожне злочинне об'єднання складається з окремих індивідів, які володіють певними якостями та ознаками, що характеризують їх в особистісному відношенні. Становище у складі злочинної групи накладає відбиток на поведінку й риси характеру її членів, в яких відображаються усі ознаки організованої групи в цілому. Усе це є основою для визнання члена групи як суб'єкта злочину.

Структура організованих злочинних груп була предметом дослідження великої кількості вчених.

Одразу зазначимо, що, крім визначення структури, ми повинні з'ясувати відомості стосовно характеристики злочинної групи. Так, характеристика організованої групи повинна містити відомості про:

- 1) способи утворення групи;
- 2) кількісний склад групи та характеристику її членів;
- 3) організатора (лідера) групи;
- 4) стосунки між членами групи та наявність конфліктів і протиріч;
- 5) особливості прикриття або відновлення злочинної діяльності групи та інші.

Більшість цих злочинів вчиняється групою осіб. На підставі судово-слідчої практики визначено такі категорії учасників організованої

групи, що вчинюють незаконне позбавлення волі й викрадення людини:

- а) організатор;
- б) безпосередні виконавці правопорушення;
- в) особи, що здійснюють прикриття кримінально караного діяння;
- г) особи, що збирають інформацію про потерпілого;
- д) допоміжний персонал (водії, власники приміщень для утримання особи).

Більшу частину членів групи становлять виконавці злочинів (73%), яких найчастіше встановлюють під час розслідування. До загальних обов'язкових кримінально-правових ознак організованої групи належать:

- 1) участь декількох (трьох і більше) осіб;
- 2) попередня зорганізованість;
- 3) стійкість;
- 4) мета вчинення двох і більше злочинів;
- 5) об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи;
- 6) розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану.

Питання про осудність суб'єкта, як зазначає О. Володіна, у справах про викрадення людини, у тому числі й дитини, виникає дуже рідко (з вивчених справ тільки відносно однієї особи). Це обумовлено, насамперед, складністю об'єктивної сторони даного злочину, а саме – специфікою його вчинення, яка полягає в тому, що дії із заволодіння людиною, переміщення її в інше місце для подальшого тримання за своїм характером повинні бути здатними порушити її особисту недоторканність, що вимагає від суб'єкта певного розвитку інтелектуальних і вольових здібностей. Виходячи з цього, детальний розгляд осудності як ознаки суб'єкта викрадення людини не є необхідним. Однак у випадку, якщо дії особи, яка вчинила даний злочин, викликають сумніви в її нормальному психічному стані або викрадення людини поєднане із вчиненням іншого тяжкого злочину, наприклад, вбивства, що дає підстави сумніватися у психічній повноцінності особи, проведення такої експертизи є обов'язковим.

Отже, створення організованої групи, розподіл функцій у ній, узгодженість відносин лідерства і підпорядкованості вимагає від неї певної функціонально-ієрархічної побудови злочинного сегмента. Притаманними рисами цього будуть:

- наявність загального керівництва;

– чітко визначена підпорядкованість рядових членів об'єднання його керівникам;

– вертикальні зв'язки між вищими та нижчими структурами об'єднання;

– загальні правила поведінки та дотримання їх усіма членами групи.

На наш погляд, в розрізі цього твердження та вищенаведених позицій найбільш доречною буде думка К. Чаплинського, який зазначає, що науковці виділяють блоки злочинних груп, які є різними за назвою, але мають єдині функції. Тому, узагальнюючи, можна стверджувати, що кожній групі притаманна наявність таких структурних одиниць:

– лідери (організатори) організованих груп чи злочинних організацій;

– аналітичний блок (радники і консультанти);

– блок безпеки (розвідка і контррозвідка);

– блок прикриття (захисту), що складається із корумпованих чиновників і представників правоохоронних органів, а також з адвокатів, які обслуговують злочинні групи, та утримувача єдиної «каси»;

– активні члени: бойовики, безпосередні виконавці, охоронці, навідники та інші.

На основі судово-слідчої практики нами визначено такі категорії учасників організованої групи, що скоюють незаконне позбавлення волі та викрадення людини:

а) організатор;

б) безпосередні виконавці правопорушення;

в) особи, що здійснюють прикриття кримінально караного діяння;

г) особи, що збирають інформацію про потерпілого;

д) допоміжний персонал (водії, власники приміщень для утримання особи).

Більшість членів групи складають виконавці злочинів (73 %), які найчастіше встановлюються під час розслідування.

Однак найважливішу роль у цій побудові відіграють лідери групи.

Тому нами зосереджено увагу на організаторі (лідері) організованої групи, який безпосередньо керує її діяльністю.

Так, організатором є особа, яка організувала, очолювала чи керувала злочинним об'єднанням або організувала конкретний злочин чи керувала його вчиненням. Необхідно розмежовувати організаторів злочинного об'єднання та організаторів конкретних злочинів у

формулюванні загального поняття організатора. Це визначено тим, що умови відповідальності членів злочинного об'єднання суттєво відрізняються і не можуть прирівнюватися до умов відповідальності співучасників інших форм співучасті.

Так, на початку березня 2021 року Особа 1, який є громадянином Азербайджану та на момент вчинення злочину перебував на території США, усвідомивши для себе обставини та умови, що можуть сприяти або заважати вчиненню злочину, досконально вивчивши елементи побудови злочинного угруповання, складові частини його структури, безперечну перевагу та ефективність у досягненні злочинних цілей при вчиненні злочинів у складі організованої групи з певною ієрархією та підпорядкованістю, а також визначивши ряд необхідних заходів, що будуть ускладнювати викриття злочинів правоохоронними органами, маючи чітку життєву позицію щодо вчинення насильницьких злочинів, встановив для себе спосіб отримання швидкого та незаконного власного збагачення шляхом скоєння злочинів проти власності із застосуванням насильства та прийняв рішення щодо створення стійкого та мобільного злочинного угруповання на території України. Особа 1, володіючи якостями лідера, організаторськими здібностями, переслідуючи корисливу мету швидкого збагачення, шляхом вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів на території міста Одеси, організував та очолив злочинну групу, до якої в різний період часу втягнув в якості її членів раніше знайомих йому осіб, а саме: Особу 2, Особу 3, Особу 4, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій та ролей кожного з учасників організованої групи, спрямованих на досягнення єдиного злочинного плану, відомого усім учасникам організованої групи. В подальшому Особа 2, втягнув в якості члена організованої групи, раніше знайомого йому Особу 5, який в свою чергу втягнув Особу 6, а Особа 4 втягнув в якості члена організованої групи ОСОБА_5. Згідно із злочинним планом і розподілом функцій між членами групи, кожний з її учасників виконував відведені йому функції, а саме: Особа 1, перебуваючи та території США, у м. Нью-Йорк, що був лідером організованої групи, маючи безжалісний і жорсткий характер, для реалізації своїх злочинних намірів в період з початку по кінець березня 2021 року підібрав учасників злочинної групи з числа осіб, які

володіють розвинутими фізичними здібностями, безпринципним характером та які байдужі до людського болю, спроможні чинити протиправні дії відносно осіб будь-якої статі та віку, застосовуючи різні способи вчинення злочинів, спрямованих проти життя, здоров'я та власності громадян, а саме: Особу 2, Особу 3, Особу 4, Особу 7.

Тобто найбільш небезпечним учасником організованих злочинних угруповань є лідер, хоча й участь інших членів таких об'єднань є досить значною. Лідер, маючи значний авторитет у кримінальному середовищі, як правило, координує функціонування різних злочинних груп. За необхідності він перерозподіляє сфери кримінального бізнесу між ними, спираючись на міцність своїх бойовиків, використовуючи заступництво корумпованих впливових державних чиновників та знання консультантів. Останнім часом також спостерігається розширення діяльності лідера, участь його як арбітра у суперечках між кількома ватажками організованих злочинних груп.

Встановлено, що більшість злочинних груп (62 %) мала сталий характер та складалася з такої кількості її членів:

- а) 1-2 особи – 8 %;
- б) 3-4 особи – 42 %;
- в) 5-6 осіб – 36 %;
- г) більше 6 осіб – 14 %.

Для результативності розслідування має значення також встановлення наявності регіональних, міжрегіональних та міжнародних зв'язків. Н. Карпов та С. Євдокименко з цього приводу зазначають, що встановлення таких зв'язків між злочинними групами переслідує наступні цілі:

- взаємний обмін злочинним досвідом та розмежування сфер діяльності;
- «відмивання» грошей або вчинення злочинів за межами регіону чи країни;
- виїзд за межі України для ухилення від кримінальної відповідальності;
- обмін виконавцями вчинення злочинів тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що типова характеристика особи правопорушника має такий вигляд: це чоловіки віком від 25 до 40 років, які мають середню спеціальну або базову вищу освіту, неодружені, не мають постійного місця роботи, можуть бути раніше засудженими.

Члени організованої групи під час викрадення людини та її утримання не проживали в районі учинення злочину, не перебували у стані сп'яніння. Нами окреслено типову структуру організованої групи, що здійснює незаконне позбавлення волі та викрадення людини, а також визначено такі категорії учасників організованої групи, що скоюють незаконне позбавлення волі та викрадення людини:

а) організатор;
б) безпосередні виконавці правопорушення;
в) особи, що здійснюють прикриття кримінально караного діяння;
г) особи, що збирають інформацію про потерпілого;
д) допоміжний персонал (водії, власники приміщень для утримання особи).

Останнім елементом, який буде нами досліджено в криміналістичній характеристиці незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, буде особа потерпілого. У різних галузях юридичної науки вона має певні відмінності, але ми спробуємо виділити необхідне безпосередньо для процесу розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

З цього приводу Л. Фуллер зауважує, що немає пояснень, але має місце той факт, що й у цивільному праві передбачається відшкодування майнової шкоди, спричиненої злочином, тільки фізичній особі, яка потерпіла від злочину, а не юридичній (ст. 1177 ЦК України), хоча у науково-практичних коментарях цього положення зазначається, що при злочинному діянні може заподіюватися шкода майну як фізичної, так і юридичної особи.

Стосовно поняття потерпілого, то, наприклад, М. Сенаторов, завдяки дослідженню теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування зробив висновок, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітке посилання на потерпілого та обставини, пов'язані з ним:

- дозволяють відмежувати один злочин від іншого;
- виступають ознаками складу переважної частини злочинів;
- сприяють конкретизації інших ознак складу;
- враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання,

а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання.

Ми погоджуємося з твердженням, що потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що охороняється кримінальним законом, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої.

Стосовно рис потерпілих, то, наприклад, В. Туляков підкреслює, що характерними для рикошетних жертв є страждання, симптоми психологічних ускладнень, що мають різне пояснення (емоційні чи поведінкові реакції на спричинення шкоди суб'єкту, до якого прив'язана рикошетна жертва, або звичайні людські уявлення про безпеку та справедливість довколишнього світу, що порушуються злочином, або відчуття страху тощо).

На момент викрадення потерпілі: перебували у шлюбі (91 %) і мали дітей (86 %), займали певні керівні посади в органах влади й управління (47 %), мали при собі значні грошові кошти, цінності або певні документи (72 %) та ін.

Отже, спробуємо охарактеризувати групи потерпілих через відомості соціально-демографічного характеру. Зокрема, Я. Соколова виділяє такі групи зв'язків залежно від взаємин потерпілого із правопорушниками:

- особи, знайомі з особами, що вчинили правопорушення (дружні стосунки, партнери по бізнесу, конкуренти по бізнесу тощо);
- особи, не знайомі з правопорушниками і не пов'язані з ним діловими стосунками;
- особи, яких пов'язують зі правопорушником родинні зв'язки.

На основі аналізу судово-слідчої практики ми виділили такі віктимогенні групи потерпілих від досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:

- а) володіють значними коштами чи майном – 41 %;
- б) здійснюють підприємницьку діяльність – 29 %;
- в) не виконали грошові зобов'язання щодо повернення коштів у певні строки – 18 %;
- г) займаються тривалою злочинною діяльністю і входять до складу кримінальних угруповань – 6 %;
- д) особи похилого віку, у яких немає родичів – 2 %;

е) інші особи – 4 %.

Підсумовуючи, зазначимо, що нами виділені основні віктимні групи потерпілих, серед яких:

- а) особи, які володіють значними грошовими коштами чи майном;
- б) особи, які здійснюють підприємницьку діяльність;
- в) особи, які не виконали грошові зобов'язання щодо повернення грошей у певні строки;
- г) особи, які займаються тривалою злочинною діяльністю і входять до складу кримінальних угруповань;
- д) особи похилого віку, у яких немає родичів.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного дослідження встановлено, що система рекомендацій з розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, у сукупності з криміналістичною характеристикою досліджуваного злочину репрезентує себе як внутрішньовидова методика. Її виокремлення зумовлене учиненням злочину певним суб'єктом – організованою групою, що визначає певне наповнення його криміналістичної характеристики та специфіку організаційно-тактичного забезпечення процесу розслідування в цілому.

У структурі криміналістичної характеристики досліджуваного злочину доцільно розглядати лише ті елементи, які мають важливе значення для процесу розслідування. Визначення й дослідження цих елементів дозволяє висунути правильні слідчі версії, встановити особу правопорушника, визначити тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та подальші напрями досудового розслідування. Серед основних елементів криміналістичної характеристики виділено такі:

- 1) спосіб учинення злочину;
- 2) обстановка злочину;
- 3) слідова картина;
- 4) особа потерпілого;
- 5) особа правопорушника (члени організованої групи).

На підставі вивчення оперативно-слідчої практики доведено, що при вчиненні зазначених злочинів наявним є повноструктурний склад, оскільки здебільшого (97 %) здійснюються заходи щодо їх підготовки та

приховування. Зважаючи на це, складовими елементами способу злочину є підготовка, безпосереднє вчинення та приховування.

Виокремлено підготовчі заходи до вчинення злочину, зокрема:

- 1) створення (формування) організованої групи – 100 %;
- 2) вибір (пошук) об'єкта злочинного посягання – 100 %;
- 3) збирання інформації про особу потерпілого, її звички, оточення – 97 %;
- 4) складання плану злочину – 92 %;
- 5) добір співучасників злочину та розподіл між ними ролей – 86 %;
- 6) підготовка знарядь і засобів учинення злочину – 78 %;
- 7) облаштування засідки для захоплення особи – 29 %;
- 8) пошук приміщення для подальшого утримання потерпілого у неволі – 98 %.

З'ясовано, що найбільш поширеним способом злочину є застосування безпосередньо до потерпілого фізичного насильства – 84 %. Нерідко під час скоєння злочину члени організованої групи застосовують: компрометацію й шантажування (14 %); обман (9 %); погрози життю та здоров'ю потерпілого (82 %). Виявлено, що у 74 % випадках до потерпілого з боку правопорушників пред'являлися конкретні вимоги, які необхідні для його звільнення.

Наголошено на способах приховування злочину (76 %), зокрема: зникнення з місця події – 100 %; знищення слідів і знарядь злочину – 75 %; давання неправдивих свідчень або відмова від давання показань – 92 %; висунення неправдивого алібі – 67 %; негативний вплив на свідків та очевидців злочинної події – 24 %.

На основі аналізу кримінальних проваджень, опитування працівників слідчих та оперативних підрозділів запропоновано таку класифікацію місць учинення злочинів:

- 1) місця проживання (приватні будинки, квартири, дачні кооперативи) – 43 %;
- 2) місця роботи (підприємства, установи, організації) – 24 %;
- 3) відкрита місцевість (площі, вулиці, парки, сквери) – 13 %;
- 4) транспортні засоби (легкові або вантажні автомобілі) – 9 %;
- 5) місця проведення дозвілля й відпочинку (розважальні заклади, бази відпочинку, готелі, знімні квартири, кафе, бари, ресторани) – 7 %;
- 6) спортивно-оздоровчі комплекси (оздоровчі центри, фітнес-клуби, сауни) – 4 %.

З'ясовано, що залежно від часу позбавлення волі й викрадення людини здебільшого (51 %) вчинюються у ранковий і денний час – з 6 до 18 години. Близько 38 % злочинів здійснюється увечері (з 18 до 22 години), 11 % – уночі (з 22 до 6 години).

Виявлено кореляційні зв'язки між часом учинення злочину та його обстановкою: з 6 до 18 години більшість викрадень людей здійснювалося за місцем проживання та роботи; з 18 до 22 години – на відкритій місцевості, з транспортних засобів та місць проведення вільного часу й відпочинку.

З'ясовано, що здебільшого слідова картина характеризується ідеальними відображеннями – 73 %. Незначна кількість матеріальної доказової інформації, що виявляється на місці злочину, зумовлена неналежним проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій.

На підставі вивчення кримінальних проваджень виокремлено вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди членів організованої групи, та визначено типові сліди злочину.

Виявлено структуру організованої групи та визначено типові ознаки її членів. Охарактеризовано групи потерпілих через відомості соціально-демографічного характеру.

Характеристика організованої групи повинна містити відомості про:

- 1) способи утворення групи;
- 2) кількісний склад групи та характеристики її членів;
- 3) організатора (лідера) групи;
- 4) стосунки між членами групи та наявність конфліктів і протиріч;
- 5) особливості прикриття або відновлення злочинної діяльності групи.

На підставі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що злочини здебільшого вчиняють чоловіки – 97 %. Втім до складу групи можуть входити і жінки (3 %). Визначено, що на момент учинення злочину правопорушники мали вік: 18-25 років (6 %), 25-30 років (12 %), 30-40 років (39 %), 40-45 років (35 %), понад 45 років (8 %). Найбільш криміногенну групу становлять особи віком 25-40 років.

Залежно від рівня освіти правопорушників встановлено, що середню освіту має 8 %, середню спеціальну – 31 %, базову вищу – 43 %, вищу – 15 %, іншу – 3 %. Більшість з них неодружені – 76 %, не мають постійного місця роботи – 62 %, були раніше засудженими – 23 %. Виявлено, що під час учинення злочину члени організованої групи не проживали в районі скоєння злочину (94 %), не перебували у стані алкогольного або

наркотичного сп'яніння (98 %).

Зосереджено увагу на організаторі (лідері) організованої групи, який безпосередньо керує її діяльністю.

Встановлено, що більшість злочинних груп (62 %) мала сталий характер та складалася з такої кількості її членів:

- а) 1-2 особи – 8 %;
- б) 3-4 особи – 42 %;
- в) 5-6 осіб – 36 %;
- г) більше 6 осіб – 14 %.

Виявлено умови, що впливають на сталість групи:

- 1) проживання її членів в одній місцевості;
- 2) минулі злочинні зв'язки;
- 3) спільне відбування покарання у місцях позбавлення волі;
- 4) спільні інтереси, місця проведення вільного часу чи роботи;
- 5) родинні або інші зв'язки.

Виокремлено віктимні групи потерпілих. Це особи, які:

- а) володіють значними грошовими коштами чи майном – 41 %;
- б) здійснюють підприємницьку діяльність – 29 %;
- в) не виконали грошові зобов'язання щодо повернення грошей у певні строки – 18 %;
- г) займаються тривалою злочинною діяльністю і входять до складу кримінальних угруповань – 6 %;
- д) особи похилого віку, у яких відсутні родичі – 2 %;
- е) інші особи – 4 %.

Виявлено, що на момент викрадення потерпілі: перебували у шлюбі (91 %) і мали дітей (86 %), займали певні керівні посади в органах влади й управління (47 %), мали при собі значні грошові кошти, цінності або певні документи (72 %).

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

2.1. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний алгоритм дій слідчого, спрямований на вирішення цих ситуацій

Розслідування кримінальних правопорушень відбувається поступово, зважаючи на певні процесуальні стадії та ситуації на конкретних етапах провадження. Тому досить важливо орієнтуватися в можливості настання тих чи інших обставин. Ці обставини можна спланувати з огляду на типові слідчі ситуації розслідування. При розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, нами також буде виокремлено й охарактеризовано слідчі ситуації розслідування та визначено порядок дій слідчого у кожній з них. Адже це оптимізує роботу працівників правоохоронних органів для досягнення мети провадження.

Питання виявлення злочину не є суто процесуальним, оскільки, залежно від ситуації, виявити факт незаконного позбавлення волі особи чи викрадення певної людини може будь-яка особа. Водночас лише після пошуку, збирання, реєстрації інформації про ознаки та сліди такого діяння, що об'єктивно свідчать про їх кримінальний характер, уповноваженою відповідно до чинного законодавства України особою може йти мова про етап виявлення кримінального правопорушення в контексті методики розслідування.

На думку В. Степанова, виявленню злочинів у криміналістиці приділено недостатньо уваги, попри те, що своєчасна поінформованість компетентних органів про вчинений злочин дає змогу ефективно організувати роботу з його розкриття. Виявлення злочинів, стверджує науковець, передбачає комплексну діяльність, яка охоплює факт

виявлення явища, яке можна розглядати як злочинне, ураховуючи окремі ознаки, а також діяльність зі збирання необхідних даних, що об'єктивно засвідчують про кримінальний характер події. Як вважає В. Бурлака, окреслена вище позиція ученого потребує певного роз'яснення з огляду на норми чинного законодавства, оскільки питання початку досудового розслідування відповідно до чинного КПК України вирішують шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що і є початком відліку досудового розслідування. Питання перевірки інформації щодо вчинення кримінального правопорушення шляхом проведення оперативних заходів, а також слідчих (розшукових) дій є процесуальною діяльністю уповноваженої особи органів поліції, що відбувається в межах досудового розслідування (тобто після внесення відомостей до ЄРДР). У зв'язку із цим слід акцентувати увагу на слідчих ситуаціях, що склалися.

Слідчі ситуації виконують у криміналістиці важливу функцію ситуаційного підходу до розслідування злочинів як умови розслідування, що суттєво впливають на вибір та застосування засобів і прийомів збирання доказів. У зв'язку із тим, що слідчі ситуації є типовими й здебільшого можуть повторюватися та мати спільні риси, а також ураховуючи, що сутність злочинів у сфері незаконного позбавлення волі або викрадення людини може бути спрямована не лише на порушення права на свободу вільного пересування, а й права на життя, здоров'я та інші важливі основоположні права людини і громадянина, розроблення типових слідчих ситуацій на підставі думок учених та практичних моделей відповідних ситуацій, що вже відбувалися, постає як одне з найбільш актуальних і пріоритетних завдань у контексті оптимізації ефективності реагування органів поліції (слідчих підрозділів зокрема) на такі злочини. На переконання вчених, розуміння слідчої ситуації є узагальненою і фактично охоплює два поняття – типової та конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні. Аналіз слідчих ситуацій необхідно розпочати з визначення їх поняття, сутності та структурних елементів, а також слід окреслити можливість адаптації та розроблення нових слідчих ситуацій відповідно до наявних етапів досудового розслідування.

Загалом у правоохоронній діяльності стосовно розслідування кримінальних правопорушень, визначаючи зміст та межі етапів

розслідування злочину, зазначають, що початковий етап розпочинається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що здійснюється за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

На основі дослідження судово-слідчої практики нами було з'ясовано, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини, отримуються відповідними органами з таких джерел:

- а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від громадян (88 %);
- б) повідомлення працівників різних установ та організацій (7 %);
- в) матеріали слідства, які виділені з інших кримінальних проваджень (2 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів.

Після внесення відомостей до ЄРДР початковий етап розслідування формально тільки починається. Це відбувається на відміну від попереднього КПК. Наприклад, Є. Іщенко, виділяючи наявність попереднього етапу, зазначає, що попередню перевірку, яку проводили до порушення кримінальної справи, не можна вважати самостійним етапом розслідування, оскільки слідства як такого не було, процесуальні засоби виявлення обставин події не використовувалися. На його думку, така перевірка повинна розглядатися лише як підготовча стадія до початку судового провадження. У зв'язку з відсутністю стадії порушення кримінальної справи перестала існувати і попередня перевірка матеріалів. В більшості випадків відомості до ЄРДР вносяться навіть до проведення ОРМ.

Стосовно поняття слідчої ситуації, то доречно навести позиції окремих науковців. Зокрема, Р. Степанюк зауважував, що ця категорія може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування.

Більш розгорнуте твердження надає Є. Хижняк, зазначаючи, що досліджувана складова розслідування, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що надає змогу максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування злочинів, а володіння типовими слідчими ситуаціями надає змогу

слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати часу та сил. На основі зіставлення типової слідчої ситуації й ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування та найефективніше вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила злочин. Отже, у наведеному визначенні має місце згадка про використання взаємозв'язків між елементами криміналістичної характеристики групи кримінальних правопорушень, що, в принципі, дозволяє виділити типові слідчі ситуації.

Доречною є думка В. Весельського, який, формулюючи слідчу ситуацію, відмічав, що вона належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій ролі, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується в криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовував тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій.

На підставі узагальнення наукових розробок згаданих учених нами розглянуто поняття слідчої ситуації як тактичний засіб розслідування, що характеризує сукупність конкретних умов часу, простору та обставин на певному етапі розслідування.

Так, В. Тіщенко визначив такий перелік завдань, які повинні вирішуватись на початковому етапі розслідування насильницьких злочинів:

- виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по гарячих слідах;
- вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація;
- з'ясування й оцінка сформованої після досудового розслідування слідчої ситуації;
- виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин;
- визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування;
- обрання форми й методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу;
- пошук і одержання інформації про механізм та обстановку вчиненого злочину;
- збирання й вивчення відомостей про особистість потерпілого;

– пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук і затримання.

Безпосередньо з приводу формулювання типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування необхідно навести позицію Я. Соколової, яка у своєму дослідженні залежно від наявності даних про обставини вчинення й особу, яка вчинила викрадення людини, виділила такі типові слідчі ситуації:

– має місце викрадення людини, слідство має у своєму розпорядженні досить повні дані про обставини вчинення злочину і про особу, яка його вчинила; правопорушника затримано після вчинення злочину по гарячих слідах;

– має місце викрадення людини, слідчий володіє даними про обставини вчинення злочину і про особу, яка його вчинила, але місце перебування останньої не встановлено;

– має місце викрадення людини, але відсутні відомості про особу, яка його вчинила;

– слідчий володіє даними про обставини вчинення злочину і про особу, яка його вчинила, але відсутні дані про місце перебування викраденої людини;

– слідчий володіє даними про особу, яка вчинила злочин, встановлено місце перебування викраденої людини.

На основі аналізу кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами виокремлено такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:

1) отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, правопорушники невідомі – 53 %;

2) отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні – 21 %;

3) отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів із певними вимогами – 19 %;

4) правопорушники відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про вчинення злочину, – 7 %.

Алгоритм пошуку правопорушника, як наголошує В. Малярова, включає послідовне рішення таких завдань:

– виявлення джерел інформації про ознаки розшукуваного правопорушника;

– побудова гіпотетичної моделі правопорушника (шуканої особи) та встановлення його належності до:

1) широкої сукупності (класу) осіб за загальними ознаками,

2) вузької сукупності (групи) осіб за окремими ознаками;

– встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються;

– встановлення особи, що перевіряється, тобто особи, яка відповідно до обставин кримінального провадження може бути розшукуваним правопорушником, та за необхідності отримання від неї зразків для експертизи згідно зі ст. 245 КПК України;

– ідентифікація конкретної особи;

– встановлення розшукуваного правопорушника .

Крім зазначених заходів щодо цієї слідчої ситуації, варто здійснити подальші СРД та інші заходи:

– огляд місця події;

– освідування потерпілих;

– допит потерпілих та свідків;

– огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовано дії з викрадення людини.

Відеозаписи можуть вилучатися з відеореєстраторів автомобілів, прилеглих до місця події установ, з мобільних телефонів свідків та потерпілих.

Як наголошує С. Мінченко, здійснення оперативно-розшукових заходів часто супроводжується проблемами, що виникають на ґрунті суперечностей між загальною цільовою спрямованістю оперативно-розшукової діяльності на забезпечення прав і свобод людини, з одного боку, і практично зумовленою необхідністю вторгнення суб'єктів виконання таких заходів у сферу недоторканої правової свободи, з іншого.

Слідча ситуація охоплює не лише фактичний стан розслідування, але й відображає його стратегічні та тактичні можливості, закладаючи перспективи подальшої діяльності. Вона виступає основою для розробки та реалізації ефективної програми розслідування. Зазначені умови можуть бути реалізовані лише за умови тісної та скоординованої співпраці між родичами потерпілого і правоохоронними органами.

Наступний етап розслідування злочинів, як доречно зазначає В. Малярова, є основним у період роботи слідчого. Він починається після виконання початкових невідкладних дій із переходом до більш планомірної роботи у кримінальному провадженні. На заключному етапі відбувається всебічна оцінка завершеної у кримінальному провадженні роботи, зібраних доказів, і на цій основі, відповідно до ст. 283 КПК України, прийняття певних процесуальних рішень.

На основі аналізу кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами виокремлено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування:

1) повідомлено про підозру, підозрюваний дає неправдиві показання або відмовляється від давання показань – 61 %;

2) повідомлено про підозру кільком членам організованої групи, з яких один дає правдиві показання, що викривають інших у злочинній діяльності – 35 %.

Під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини вбачається доцільним здійснювати слідчий експеримент за участю потерпілого, передусім за умови, якщо потерпілий може вказати лише своє місце викрадення, звільнення.

Наприклад, вироком Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 2 листопада 2020 року у справі № 1-кп/202/322/2020 засуджено групу осіб, які, перебуваючи на території міста, маючи умисел, спрямований на незаконне позбавлення волі та викрадення людини, вчинене з корисливих мотивів, розподілили ролі у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення, згідно з якими повинні були на автомобілі білого кольору прослідкувати за потерпілим ОСОБА_3, після чого, діючи за попередньою змовою групою осіб, викрасти його, насильно помістивши до автомобіля, на якому відвезти до приміщення квартири за адресою: АДРЕСА_4, де разом з ОСОБА_1 та ОСОБА_2 незаконно утримувати з корисливих мотивів, з метою реалізації злочинного умислу, спрямованого на заволодіння майном, а саме: квартирою, розташованою за адресою: АДРЕСА_5, яка на праві користування належить потерпілому ОСОБА_3. Вину правопорушників доводили, зокрема, результатами слідчого експерименту й відеозаписом до нього, проведеного за участю потерпілого ОСОБА_3, під час якого потерпілий вказав на місце його викрадення та маршрут його переміщення до місця утримання. Привертає увагу той факт, що слідчий перед проведенням цієї слідчої (розшукової) дії має опрацювати весь

спектр ситуацій, які можуть виникнути, і скласти детальний план. Зокрема, проведення слідчого експерименту допускається за умови, що це не створює небезпеки для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи навколишніх, не принижує їх честь і гідність, не завдає їм шкоди. Відповідно до ч. 5 ст. 240 КПК України, слідчий експеримент, що проводять у житлі чи іншому володінні особи, здійснюють лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядають у порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Підсумовуючи, зазначимо, що на основі аналізу кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:

1. Отримано інформацію про злочин від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, правопорушники невідомі.

2. Отримано інформацію про злочин від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні.

3. Отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів з певними вимогами.

4. Правопорушники відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про учинення злочину.

Також виявлено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування:

1) повідомлено про підозру, підозрюваний дає неправдиві показання або відмовляється від давання показань – 61 %;

2) повідомлено про підозру кільком членам організованої групи, з яких один дає правдиві показання, що викривають інших у злочинній діяльності – 35 %;

3) особі повідомлено про підозру, підозрюваний дає правдиві показання – 4 %.

2.2. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях про незаконне позбавлення волі та викрадення людини, вчинених організованою групою

Розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, зазвичай характеризується складністю в отриманні доказової інформації з різних джерел. Адже, по-перше, правопорушники залишають не так багато матеріальної доказової інформації на місці події, по-друге, свідків та очевидців вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень буває досить мало. Тому на початковому етапі розслідування важливим моментом є взаємодія слідчих та оперативних підрозділів. Адже злагоджена взаємодія усіх працівників Національної поліції України, а також вміння слідчого організувати та провести відповідні слідчі (розшукові) дії дозволяє ретельно зібрати всю можливу інформацію. Тому особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, вимагають ґрунтовного висвітлення.

Крім того, необхідно зазначити, що з досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, близько 50 % вчинювались групами осіб. Розглядаючи взаємодію слідчих та оперативних підрозділів, одразу слід указати на те, що вона є найбільш необхідною для ефективного та швидкого розслідування в будь-яких кримінальних провадженнях.

Загалом А. Хитра визначає взаємодію слідчого із працівниками оперативних підрозділів під час здійснення кримінального провадження як засновану на законі і спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджену колективну діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлена їх компетенцією та формами діяльності і спрямована на розслідування і попередження злочинів.

В. Топчій зазначає, що сутність взаємодії слідчого й оперативного працівника при виявленні та розкритті злочинів полягає у комплексі узгоджених процесуальних й оперативно-розшукових дій, що спрямовані на розкриття, розслідування і запобігання злочинам.

Таким чином, більшість авторів включає у поняття взаємодії такі

критерії:

- відповідність вимогам Закону та відомчим нормативним актам;
- погодженість за часом, місцем та деякими іншими умовами;
- здійснення спільної діяльності з метою попередження та розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, взаємодія є елементом організації розслідування, що полягає у проведенні під єдиним керівництвом уповноваженої особи (слідчого) та при погодженні з відповідними підрозділами слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших заходів для ефективного й швидкого вирішення певних завдань, що виникають у кримінальному провадженні.

Також важливим питанням в аспекті взаємодії правоохоронних органів є розшукова робота. Вона проводиться слідчим у процесі розслідування і тільки процесуальними чи організаційно-технічними засобами. Оскільки розшукові заходи і слідчі (розшукові) дії, що проводяться з метою розшуку, здійснюються в процесі розслідування кримінального правопорушення, вони є елементами цього процесу.

У свою чергу В. Колесник з приводу особливостей взаємодії оперативних і слідчих підрозділів зазначає низку положень. Зокрема, взаємодія має організаційні й кримінально-процесуальні аспекти, і якщо в окремих випадках можуть здійснюватися узгоджені дії під час участі оперативних працівників у проведенні окремих слідчих дій, і це буде спільною діяльністю слідчого й оперативного працівника, то участь слідчого у проведенні оперативних заходів виключена. Але якщо такі оперативні заходи здійснюватимуться з метою виконання узгоджених завдань у поєднанні з процесуальними діями, то попри відсутність спільності дій оперативного працівника і слідчого питання взаємодії матимуть місце. Тому у взаємодії оперативних та слідчих підрозділів слід акцентувати увагу не на спільності, а на узгодженості дій слідчих та оперативних підрозділів, якщо такими діями виконуються спільні чи взаємовигідні завдання. Проте за певних обставин взаємодія матиме прояв саме у спільних діях і лише в межах повноважень, наданих слідчому та оперативному працівнику.

Як зазначають науковці, суб'єктами розшукової роботи під час провадження досудового розслідування є слідчий та орган дізнання в особі начальника органу дізнання чи особи, яка провадить дізнання. Суб'єктами взаємодії та координації у ході розшукової роботи

також можуть бути прокурор, експерти, спеціалісти, представники громадськості та засобів масової інформації.

Важливим питанням є визначення об'єктів розшукової роботи. Ми підтримуємо позицію науковців, які серед них виділяють такі: люди (підозрювані, засуджені, потерпілі, свідки), трупи та їхні частини, тварини (як предмет злочинного посягання) та їхні трупи, речові докази та інші предмети (документи, транспортні засоби), майно, на яке може бути накладено арешт.

Загалом взаємодія оперативних і слідчих працівників здійснюється в певних рамках, які продиктовані інтересами конспірації і правового захисту засобів і методів оперативно-розшукової діяльності.

Серед характерних закономірностей розшукової роботи слідчого, що мають важливе криміналістичне значення, необхідно зазначити такі:

- відбиття об'єктів у матеріальному світі, що дозволяє їх індивідуалізувати та ототожнювати;
- залежність поведінки розшукуваних осіб від місця та умов, де вони перебувають;
- зумовленість вибору та способу приховування розшукуваних об'єктів від професійних здібностей, психологічних якостей, досвіду особи;
- взаємозв'язок між способами приховування розшукуваних об'єктів та їх застосуванням.

Ми підтримуємо позицію О. Грибовського, який виділив такі принципи взаємодії:

- взаємна відповідальність, активне застосування сучасних методик, оптимальне використання наявних можливостей;
- дотримання загальних засад оперативно-розшукового та кримінального провадження;
- забезпечення нерозголошення даних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій;
- відповідальність.

У свою чергу О. Саїнчин називає загальні умови взаємодії, виділяючи серед них такі:

- найсуворіше дотримання законності;
- плановість;
- швидкість, активність і широке застосування науково-технічних

засобів у ході розслідування;

- обов'язкове залучення громадськості;
- правильне ставлення до оцінки доказів;
- знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства і дізнання;
- точне розмежування компетенції учасників взаємодії;
- врахування провідної ролі слідчого у процесі взаємодії;
- нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних в ОРД;
- відносна самостійність органу дізнання у виборі засобів і методів, використовуваних для здійснення ОРЗ.

Інакше кажучи, взаємодія при незаконному позбавленні волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, – це тісна співпраця усіх учасників процесу, їх узгоджені дії під єдиним керівництвом слідчого. Водночас необхідним є чітке розмежування функцій зазначених осіб відповідно до їх процесуального статусу, адже взаємодія – це раціональне поєднання можливостей, методів і засобів незалежних суб'єктів.

Підставами взаємодії оперативних підрозділів та слідчих під час виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, як наголошує О. Грибовський, є такі:

- спільність мети і завдань оперативних працівників та слідчого (адже лише при об'єднанні зусиль органи досудового розслідування й оперативні підрозділи зможуть ефективно виконати свої завдання);
- однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів та слідчого;
- необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого (слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України)).

Отже, досліджуючи організацію взаємодії слідчих та оперативних працівників при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, необхідно зважати на факт двох її управлінських рівнів:

- рівень діяльності служб та підрозділів;
- рівень розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів реалізується у певних формах. Під формами взаємодії слідчого і працівників дізнання маємо на увазі організаційні прийоми і методи, способи і порядок зв'язків між ними, засновані на кримінально-процесуальному законі і відомчих нормативних актах правоохоронних органів, а також передового досвіду слідчої практики, спрямовані на забезпечення узгодженої їх діяльності і правильне поєднання властивих кожному з цих органів методів і засобів роботи.

На наш погляд, серед основних форм взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів доцільно виділити дві групи – організаційні та процесуальні. Як доречно наголошує Р. Грень, вибір форм взаємодії визначається самими учасниками з огляду на конкретну обстановку. Вони вельми різноманітні і залежать не лише від конкретних умов, але й від специфіки діяльності названих суб'єктів взаємодії, їх реальних можливостей, низки суб'єктивних чинників.

Відповідно до КПК України до процесуальних форм взаємодії можна віднести такі:

- надання допомоги слідчому під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України);
- доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України);
- фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

До цієї групи взаємодії В. Шепітько відносить такі питання:

- передача слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки злочину для вирішення питання про внесення відомостей до ЄРДР;
- проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням органом дізнання узгоджених оперативних заходів;
- проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, в якому не встановлена особа, яка вчинила злочин, після передачі цього провадження слідчому;
- виконання доручень слідчого щодо проведення розшукових дій;
- здійснення заходів щодо встановлення особи, яка підлягає

притягненню як обвинувачений після припинення досудового слідства;

– отримання інформації та документів про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб.

У свою чергу Д. Никифорчук до них відносить:

– здійснення самостійно оперативними підрозділами ОРЗ і термінове інформування слідчого про їх результати;

– виконання органами дізнання ОРЗ і невідкладних СРД за дорученням слідчого;

– виконання оперативними підрозділами вимог слідчого з метою сприяти виконанню СРД;

– виконання оперативними підрозділами доручень на проведення СРД в інших районах;

– виконання оперативними підрозділами запитів відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів, запитів повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення ОРЗ;

– здійснення оперативними підрозділами розшуку підозрюваного згідно з дорученням слідчого;

– участь спеціалістів правоохоронних органів у проведенні СРД;

– проведення експертиз в експертних установах;

– застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

– проведення ОРЗ відносно осіб, затриманих за вчинення злочину, та осіб, взятих під варту.

З огляду на зміни в процесуальному законодавстві до процесуальних форм, що можуть використовуватися під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, можна віднести такі:

– надання слідчому матеріалів, зібраних у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення відомостей до ЄРДР;

– виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, які мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами;

- проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого;
- проведення разом з невідкладними слідчими (розшуковими) діями необхідних оперативно-розшукових заходів;
- проведення оперативно-розшукових заходів за дорученням слідчого щодо встановлення місця перебування особи, яка ухиляється від притягнення до кримінальної відповідальності;
- виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та розшукових заходів для встановлення місцезнаходження викраденої особи та правопорушників;
- інформування слідчого про результати їх проведення.

Аналіз опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів поліції надав змогу виділити серед процесуальних форм їх взаємодії найбільш розповсюджені при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб:

- виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- проведення оперативно-розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили групове викрадення, та інформування слідчого про їх результати;
- сприяння слідчому при проведенні окремих СРД.

Обов'язковою ознакою названих форм взаємодії підрозділів поліції є те, що вони ґрунтуються на нормах КПК. З іншого боку, непроцесуальні (організаційні) форми є способами зв'язку між слідчим та оперативними працівниками.

О. Яковлев зазначає, що у ч. 2 ст. 41 КПК України передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Працівники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто під час роботи слідчого та оперативного працівника необхідна не лише спільна, узгоджена діяльність при розслідуванні кримінальних проваджень, що спрямована на використання методів і засобів, властивих цим суб'єктам,

при чіткому розподілі повноважень між ними, а й конкретика щодо проведення слідчих дій для оперативного працівника.

Однією з особливостей роботи у кримінальних провадженнях про викрадення людини, вчиненого організованими групами, є обмеженість можливостей отримання процесуальним шляхом доказової інформації. Тому у провадженнях даної категорії слід перенести акцент на проведення оперативно-розшукових заходів.

А вже М. Шумило вказує на те, що на початку розслідування кримінального провадження виникає потреба в активному проведенні розшукових і процесуальних дій для якомога найшвидшого заволодіння даними про сліди вчиненого злочину і встановлення причетності до його вчинення конкретної особи. Необхідність розшукової діяльності обумовлюється також протидією з боку зацікавлених осіб. Процесуальний закон зобов'язує у кожному випадку виявлення ознак злочину вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання. Виконати даний припис можливо лише в органічній взаємодії розшукових і процесуальних дій. Розшукова діяльність тісно пов'язана зі слідчими діями. Як правило, фактичні підстави обшуків, виїмок, оглядів, затримання формуються в межах розшукової діяльності. Необхідність домінуючої переваги розшукової діяльності на початковому етапі розслідування пояснюється і тим, що особа, яка вчинила злочин, має переваги перед суспільством, в тому числі перед органами кримінального переслідування.

На основі позиції В. Пчолкіна до основних непроцесуальних (організаційних) форм взаємодії слідчих і оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів ми віднесли такі:

- ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, передбачених відомчими нормативними актами;
- спільне планування СРД, НСРД і ОРЗ;
- спільне обговорення й оцінювання даних, одержаних у результаті проведення оперативно-розшукових заходів, щодо їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР;
- погодження роботи слідчих і оперативних працівників при плануванні рішень окремих завдань з кримінального провадження;
- проведення спільних нарад суб'єктів взаємодії для аналізу результатів роботи з провадження і визначення заходів з усунення

виявлених недоліків;

- спільна діяльність слідчих й оперативно-розшукових підрозділів на початковому та подальших етапах розслідування;
- створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням;
- взаємний обмін інформацією про результати розслідування після початку досудового розслідування, проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; з урахуванням цього можуть вноситися корективи до спільного плану подальшого розслідування;
- спільні виїзди слідчого й оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій.

Також до організаційних форм взаємодії віднесено такі:

- спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи;
- колективне планування початкового етапу розслідування;
- взаємний обмін інформацією;
- обмін оперативною та іншою інформацією;
- спільне планування, узгодження за часом і місцем та здійснення оперативно-розшукових заходів;
- допомога наявними силами та засобами;
- обмін досвідом оперативно-розшукової діяльності, проведення спільних оперативно-тактичних операцій;
- участь керівників у нарадах та розборах проведених оперативно-розшукових заходів;
- спільне видання оглядів, методичних рекомендацій за результатами спільної діяльності у протидії злочинності.

З огляду на описане необхідно зауважити, що непроцесуальна форма взаємодії полягає у безпосередній реалізації функціональних обов'язків слідчих та оперативних працівників у процесі розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб. Це пояснюється тим, що вона не має процесуального характеру і зазвичай регулюється відомчими нормативними актами. Саме в них передбачена більшість організаційних заходів, що спрямовані на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності працівників Національної поліції в кримінальному судочинстві.

Підставами для створення СОГ В. Федченко вважає:

- необхідність проведення інтенсивних та тривалих ОРЗ працівниками оперативного апарату органу дізнання у ході розкриття та

розслідування слідчим складного кримінального провадження з великим обсягом роботи;

– необхідність у вказаних ОРЗ під час розкриття та розслідування слідчим злочину «по гарячих слідах»;

– необхідність проведення ОРЗ за матеріалами перевірки інформації про завуальовані злочинні діяння, оскільки даних, що містяться у цих матеріалах, які знаходяться на розгляді у слідчого, недостатньо для прийняття ним рішення про внесення відомостей до ЄРДР.

До найпоширеніших форм взаємодії працівників різних підрозділів Національної поліції України при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, слід віднести:

- обмін інформацією – 93 %;
- спільне планування розшукових заходів – 76 %;
- виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД – 68 %.

Зазвичай розслідування кримінальних проваджень цієї категорії є ускладненим через відсутність незаінтересованих у вирішенні справи свідків та здійснення з боку підозрюваних активної протидії (вплив на потерпілих і свідків, давання завідомо неправдивих показань тощо). Тому запорукою успішного подолання цих чинників є тісна взаємодія процесуального керівника зі слідчим, володіння та вміле застосування методики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що взаємодія при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, є його важливим аспектом. У цілому це складова організації розслідування, заснована на законі і спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджена колективна діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлена їх компетенцією та формами діяльності і спрямована на розслідування й попередження злочинів. Взаємодія при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, – це тісна співпраця всіх учасників процесу, їх узгоджені дії під єдиним керівництвом слідчого.

Вчені підкреслюють, що специфіка даного виду злочинності полягає у тому, що готування та скоєння злочину здійснюється, коли

правопорушник практично не відходить від робочого місця, а вчинення злочинів є доступним для широкого кола осіб, оскільки комп'ютерна техніка постійно дешевшає. Такі злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі і в будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних зазіхань можуть перебувати за тисячі кілометрів від правопорушника. Крім того, доволі складно виявити, зафіксувати і вилучити криміналістично значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її як речового доказу. Усе це, безумовно, є перевагами для кіберзлочинців.

На нашу думку, взаємопов'язаність кіберзлочинності та незаконних позбавлень волі або викрадень людини, полягає перш за все в тому, що за допомогою електронно-обчислювальної техніки видається можливим вимагання викупу за повернення викраденої людини в її родичів з можливістю не бути ідентифікованим за голосом, неможливістю встановити місцезнаходження особи, відслідкувати кінцевий рахунок, куди були перераховані кошти в будь-якому їх еквіваленті. Суттєво урізноманітнюються й способи вчинення злочинів щодо незаконного позбавлення волі, оскільки за допомогою комп'ютера, під'єданого до інтернет-мережі, можна умовно «виманити» особу, волю якої планується обмежити з місця масового скупчення людей або ймовірного перебування її родичів. Разом із цим серед способів приховання, на нашу думку може бути використано операційне програмне забезпечення, що дозволяє дистанційно видаляти інформацію з серверів камер відеоспостереження в умовному «квадраті» вчинення злочину.

Всі перераховані організаційні та технічні особливості вдасться задокументувати та долучити до матеріалів кримінального провадження виключно за допомогою залучення осіб, що володіють специфічними та вузькоспеціальними знаннями у відповідній галузі, якими й є працівники підрозділів кіберполіції.

Тому, на нашу думку, залучення працівників кіберполіції в контексті досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини є надзвичайно важливим кроком, що уможливить виконання покладених Кримінальним процесуальним кодексом України завдань на слідчого, а також дозволить протидіяти в ході досудового розслідування сучасним інформаційно-технічним викликам.

Висновки до розділу 2

Початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей до ЄРДР за фактом учинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини, отримуються відповідними органами з таких джерел:

- а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (88 %);
- б) повідомлення працівників різних установ та організацій (7 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (2 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів (3 %).

На основі аналізу кримінальних проваджень за ст. 146 КК України виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:

1. Отримано інформацію про злочин від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, правопорушники невідомі. Ця ситуація є найбільш розповсюдженою і визначається необхідністю максимальної фіксації слідової картини злочину, вжиття заходів із встановлення особи правопорушника (членів організованої групи) та його затримання. За цієї ситуації особливе значення має огляд і допит очевидців події.

2. Отримано інформацію про злочин від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні. Це найбільш складна слідча ситуація. Слідчий повинен вжити заходів щодо встановлення особи правопорушника та очевидців події. Необхідно зняти інформацію з камер відеоспостереження, що знаходяться в районі здійснення злочину.

3. Отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів з певними вимогами. У цій ситуації необхідно встановити психологічний контакт з родичами викраденого, визначити коло співучасників злочину, вжити заходів щодо встановлення місцезнаходження правопорушників та фіксації їхніх ознак.

4. Правопорушники відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про учинення злочину. За цієї ситуації головним завданням слідчого є збирання інших доказів вини підозрюваних осіб для повідомлення їм про підозру.

Виявлено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування:

1) повідомлено про підозру, підозрюваний дає неправдиві показання або відмовляється від давання показань – 61 %;

2) повідомлено про підозру кільком членам організованої групи, з яких один дає правдиві показання, що викривають інших у злочинній діяльності – 35 %;

3) особі повідомлено про підозру, підозрюваний дає правдиві показання – 4 %.

Визначено основні форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів – організаційні та процесуальні. До організаційних віднесено такі:

- а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи;
- б) колективне планування початкового етапу розслідування;
- в) взаємний обмін інформацією.

Серед процесуальних форм виокремлено такі: виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та розшукових заходів для встановлення місцезнаходження викраденої особи та правопорушників, інформування слідчого про результати їх проведення.

Найпоширенішими формами взаємодії є:

- обмін інформацією – 93 %;
- спільне планування розшукових заходів – 76 %;
- виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД – 68 %.

Розділ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Організація і тактика проведення огляду

Початок розслідування кожного кримінального правопорушення є особливим. З цього приводу Б. Дердюк зазначає, що у ході досудового розслідування злочинів доволі розповсюдженими є ситуації, коли слідчому доводиться самому обирати, яку саме процесуальну дію потрібно провести. У таких випадках важливо визначити, чи зможе певна дія сприяти досягненню пізнавальної мети на тому або іншому етапі досудового розслідування. Правильний вибір процесуальної дії, необхідної в кожному конкретному випадку, сприятиме оптимізації процесу розслідування злочинів під час провадження кримінально-процесуальної діяльності. На наше переконання, найбільш важливою, першочерговою та незамінною процесуальною дією на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є огляд.

Зокрема, К. Чаплинський на підставі вивчення 1270 кримінальних проваджень зробив висновок, що під час розслідування злочинів проти особи слідчі огляди були проведені у 100 % випадків. Стосовно нашого дослідження зазначимо, що респонденти визначили огляд як найбільш ефективну слідчу дію при розслідуванні злочинів, кваліфікованих відповідно до ст. 146 КК України, у 47 % випадків. З огляду на вивчення матеріалів кримінальних проваджень можна зробити висновок, що більшість з них (79 %) проводяться поверхово: працівники Національної поліції обмежуються лише описанням результатів кримінально-караних дій, без вилучення речових доказів.

Тобто швидке та ефективне проведення різноманітних видів огляду на початковому етапі розслідування надає змогу зібрати велику кількість речових доказів, а також визначити можливість проведення

подальших СРД.

Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, що полягає у візуальному спостереженні та безпосередньому сприйнятті ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Встановлено, що залежно від об'єкту огляду кримінальне національне процесуальне законодавство передбачає такі види огляду: огляд місцевості, огляд приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК), огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК), огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК), огляд трупа (ст. 238 КПК), а також огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК). Також огляд є першопочатковою та невідкладною СРД, від оперативного та ефективного проведення якої суттєво залежить хід подальшого розслідування кримінального правопорушення. Загальні процесуальні вимоги проведення огляду, передбачені в ст.ст. 214, 237, 238 КПК.

КПК України сприяв відповідним змінам стосовно об'єктів, що можуть оглядатися. Згідно з ч. 1 ст. 237 КПК огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. У кожному випадку проведення огляду місця події повинна оцінюватися його доцільність та своєчасність, з урахуванням усіх обставин кримінального правопорушення, кримінального провадження, умов на час проведення огляду. До загальних принципів огляду місця події можна віднести:

- своєчасність (невідкладність);
- об'єктивність та повноту;
- активність;
- методичність (планомірність, послідовність) тощо.

Водночас на основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень нами виокремлено основні види огляду, що проводяться при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, зокрема:

- місця, де здійснено викрадення людини – 100 %;
- місця утримання потерпілого – 89 %;
- житла чи іншого володіння особи – 43 %;
- предметів і речей – 35 %;
- документів – 27 %;

– транспортних засобів – 85 %.

Відповідно перші два види (місця, де здійснено викрадення людини, та місця утримання потерпілого) загалом характеризують огляд місця події, про який законодавці зазначили лише серед можливих СРД до внесення відомостей до ЄРДР.

Тобто основним видом огляду при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є огляд місця події. Це підтверджують і результати опитування працівників правоохоронних органів, серед яких 81 % визначили його найбільш ефективною СРД при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ст. 146 КК України. Крім того, більшість з них (71 %) визначили його як джерело інформації для висування версій та проведення подальших СРД.

Як доречно наголошує О. Зарубенко, з визначення огляду випливає, що ця слідча (розшукова) дія має низку ознак, за якими вона може бути відмежована від інших суміжних процесуальних дій, при проведенні яких також має місце огляд місцевості чи окремих об'єктів. Необхідність такого розмежування має як теоретичне, так і практичне значення. Адже процесуальні дії відрізняються між собою за метою, складом учасників, процесуальним порядком, тактичними прийомами проведення. Саме тому визначення їх сутності має важливе значення насамперед для практичної діяльності з розслідування злочинів, зокрема при вирішенні слідчим питання, яку саме слідчу дію і з якою метою необхідно провести, який при цьому можливо одержати результат і як його використати у майбутньому.

Процес ОМП при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, можна розділити на три етапи: підготовчий, робочий та завершальний. На підставі узагальнення судово-слідчої практики та аналізу наукових розробок учених конкретизуємо організацію і тактику огляду з урахуванням слідчих ситуацій, що склалися на початковому етапі розслідування.

На думку В. Шепітька, підготовчі дії до виїзду СОГ на місце події полягають у такому:

– слідчий має уточнити характер події згідно з повідомленням, що надійшло;

– вжиття заходів (через органи поліції або адміністрацію установи) щодо охорони місця події та надання допомоги потерпілим;

- забезпечити безпеку громадян на ділянках, які межують з місцем події;
- перевірити готовність науково-технічних засобів;
- вирішити питання щодо транспортних засобів, які необхідні для виїзду на місце події;
- визначити коло осіб, які братимуть участь в огляді, згідно з характером злочину (судово-медичний експерт, експерт-криміналіст, інспектор патрульної служби, кінолог);
- вирішити питання про запрошення понятих, особливо у випадках, коли місцем події є віддалена місцевість або огляд відбувається у нічний час тощо.

Повністю погоджуючись з цими позиціями, розглянемо деякі зі заходів.

Їх здійснення дозволяє слідчому отримати інформацію про:

- подію, що сталася; наявність на місці події очевидців та самого правопорушника;
- наявність на місці події працівників поліції та вжиті заходи щодо охорони місця події і збереження слідів;
- наявність на місці події постраждалих осіб. На основі цієї інформації слідчий вирішує: яким повинен бути склад учасників огляду (кого із спеціалістів чи інших осіб, наприклад, понятих, слід залучити); які технічні засоби потрібні для огляду та їх готовність до використання.

У зв'язку з тим, що огляд місця події є досить масштабним заходом, особливо з досліджуваного кримінального правопорушення, необхідно визначитись з його учасниками ще до виїзду СОГ на місце події. Для проведення огляду місця події В. Поливанюк вважає, що залежно від конкретної слідчої ситуації до складу СОГ повинні входити такі особи:

- обов'язкові учасники: слідчий, що спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень конкретної категорії (керівник СОГ), та оперативні співробітники;
- факультативні учасники: інспектор-криміналіст, що знає особливості роботи зі слідами стосовно злочинів даної категорії, та інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається.

На наше переконання, до складу СОГ за даною категорією кримінальних проваджень бажано залучати:

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

– працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події;

– експертів НДЕКЦ – для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події в результаті опору потерпілої особи;

– працівників оперативних підрозділів – для затримання правопорушників по гарячих слідах.

Важливими є дії патрульних поліції до прибуття СОГ на місце події.

Серед них І. Мороз виділяє такі:

- надати допомогу потерпілому;
- забезпечити попередження можливих наслідків події;
- організувати силами ОВС або громадськості переслідування та затримання правопорушника по гарячих слідах;
- вжити заходів щодо забезпечення недоторканності обстановки місця події.

Після здійснення підготовчих заходів учасники СОГ починають безпосередній огляд місця події. Під час його проведення важливе значення набуває злагоджена діяльність всіх його учасників та найбільш повне вилучення доказової інформації. Для забезпечення цього надамо відповідні рекомендації.

У ході огляду основна діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення очевидців події, пошук речових доказів, встановлення особи правопорушників, з'ясування механізму кримінального правопорушення. Під час учинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини потерпілі можуть оборонятися. Тому слід уважно вивчати територію місця події для знаходження слідів боротьби. Це можуть бути плями крові, волосся, знаряддя вчинення кримінального правопорушення і т. ін.

Так, 20.09.2014 року, близько 10 години 00 хвилин гр. Б. разом з гр. П., гр. Є. та невстановленою в ході досудового розслідування особою на автомобілі «Фольксваген Транспортер Т4» прибули до гаражного кооперативу, що знаходиться по вулиці Радгоспній в м. Бориспіль, з метою викрадення гр. Д. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на незаконне викрадення та позбавлення волі, перебуваючи біля гаражного кооперативу, що по вулиці Радгоспній в м. Бориспіль, близько 10-30 год. умисно, за попередньою змовою між

собою, застосовуючи газовий балончик та металеві кайданки, викрали гр. Д. та гр. С., помістили їх до салону автомобіля та приблизно до 16-00 год. возили їх територією Бориспільського та Баришівського районів Київської області з метою примусити потерпілого повернути борг. Таким чином, незаконно позбавили волі гр. Д. та гр. С. Під час огляду місця події було вилучено газовий балончик, а також виявлено сліди вчинення кримінального правопорушення.

Серед методів, що найчастіше використовуються при ОМП, слід зазначити такі: концентричний; ексцентричний та фронтальний. При розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, можна застосовувати кожен з них або декілька в певній сукупності.

На наше переконання, працівники Національної поліції, залежно від ситуації, що має місце, самостійно повинні вирішувати, який метод застосовувати. Втім, наша рекомендація – застосовувати концентричний метод огляду при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою.

Під час огляду необхідно виявляти і вилучати записи із:

- камер відеоспостереження, розташованих на об'єктах неподалік від місця злочину (державна установа, аптека, відділення банку, автозаправна станція);

- автореєстраторів автомобілів, які рухалися уздовж місця викрадення людини;

- зроблені випадково людьми на фотоапарат, камеру або мобільний телефон.

Такі відеоматеріали дозволяють довести причетність конкретних осіб (особливо організатора групи) до злочину.

Зняття інформації з камер відеоспостереження дозволяє фіксувати рух й напрямки пересування правопорушників та визначити місце утримання потерпілого.

Першочерговими слідчими (розшуковими) діями за кримінальними правопорушеннями щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) є огляд (ст. 237 КПК України), який проводять з метою виявлення слідів, що можуть сприяти встановленню й викриттю осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, їх розшуку, виявленню всіх епізодів злочинної діяльності. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України огляд місця події в невідкладних випадках

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Судово-слідча практика свідчить, що під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії необхідно проводити такі види оглядів:

- 1) місця викрадення потерпілого;
- 2) транспортних засобів, використаних правопорушниками для перевезення;
- 3) місця утримання потерпілого й інших місць зі слідами вчиненого злочину.

У криміналістиці огляд (огляд місця події) визначають як невідкладну слідчу дію, яка полягає у виявленні, безпосередньому сприйманні, фіксації та вивченні суб'єктом огляду стану обстановки на місці події, слідів злочину чи матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, та інших фактичних даних, що дають змогу в сукупності з отриманими доказами в кримінальному правопорушенні встановити (змодельовати) механізм та інші обставини події злочину. Огляд місця викрадення – один із видів слідчого огляду. Ця слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму вчинення злочину, обстановки його здійснення, інших обставин, які мають значення в кримінальному правопорушенні, що розслідується. Місце події – це широке поняття, яким можуть охоплюватися місце приготування до злочину, місце безпосереднього вчинення злочину, місце виявлення слідів і знарядь злочину та місце їх приховання.

Під час огляду місця утримання потерпілого необхідно акцентувати увагу на предмети, які могли бути використані правопорушниками для подолання його опору: мотузки, дроти, наручники, предмети, які могли бути використані як кляпи, зі слідами зубів тощо. Також доцільно провести пошук слідів, які могли утворюватися внаслідок застосування цих засобів (сліди тертя на трубах опалення, інших жорстко закріплених предметах, до яких могли прив'язувати заручників). Якщо огляд проводять після допиту потерпілого, слідчий має можливість використовувати під час огляду попередньо отриману інформацію. Крім цього, доцільно акцентувати увагу на тих предметах і документах, які, ймовірно, були залишені правопорушниками. Ці предмети й документи можуть бути нетипові для приміщення, що оглядається, або допитані свідки й потерпілі безпосередньо вказали на те, що їх залишили правопорушники. Якщо ці

особи застосовували зброю, то для огляду слідів пострілу і зброї (якщо вона залишена на місці застосування або в іншому місці) доцільно залучити спеціаліста в галузі балістики, оскільки дані навіть первинного огляду куль, гільз тощо можуть надати корисну інформацію для встановлення й пошуку правопорушників.

Наприклад, Корольовським районним судом м. Житомира за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 135, ч. 3 ст. 146, ч. 4 ст. 187, ст. 257, ч. 1 ст. 263, ч. 3 ст. 289, ч. 2 ст. 357, ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 358 КК України, було засуджено членів злочинного угруповання, які вчинили розбійний напад на громадян Ж. та П., погрожуючи їм вогнепальною та травматичною зброєю. Потерпілі були прив'язані до стовбурів дерев у лісосмузі, тобто незаконно позбавлені волі. Вину правопорушників доказували, зокрема, результатами оглядів місць їх затримання, а саме виявленими та вилученими пістолетами «ІЖ-70 18А» та «РОНМ». Потерпілі під час допиту описали дані пістолети та під час пред'явлення їм предметів упізнали пістолети, якими їм погрожували.

У разі встановлення місця утримання, якщо правопорушники не затримані і потерпілий не звільнений, необхідно планувати огляд одночасно із затриманням правопорушників і звільненням потерпілого. У кримінальних правопорушеннях цієї категорії нерідко постає необхідність проводити огляд нетрадиційних об'єктів – касет з аудіо- і відеозаписами. У протоколі необхідно відображати не тільки їх зовнішні ознаки, а й зміст. Аудіокасети доцільно прослухати, використавши комп'ютерний трансрайбер. Він дає змогу працювати із записом без внесення додаткових слідів на плівку, проводити згодом трасологічну експертизу. Відеокасети доцільно переглянути під час огляду, відобразивши в протоколі зміст запису (або його відсутність).

Наприклад, Оболонським районним судом м. Києва за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147, ч. 2, 3 ст. 146, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 364 КК України, засуджено членів організованої злочинної групи, які з метою отримання викупу викрали гр. Р. Вину правопорушників доводили, зокрема, виявленими та вилученими під час обшуку й огляду місця події речовими доказами – аналогового диктофона Panasonic та мікрокасет до нього із записами переговорів між правопорушниками й особами, які повинні були надати викуп. Іноді постає необхідність проведення огляду цінних паперів та інших документів (установчих договорів, статутів комерційних організацій, інших цивільно-правових

документів) з метою виявлення внесених до них змін на вимогу правопорушників, а також зв'язків потерпілих із правопорушниками в період, що передував викраденню. Під час огляду таких документів слід звертати увагу не тільки на традиційно досліджувані реквізити (назву, дату складання, підписи, ким і коли засвідчені або зареєстровані), а й на ті права й обов'язки, якими наділяють осіб, що зазначені в документах, з обов'язковим відображенням цих відомостей у протоколі огляду. Таким чином, однією з характерних рис отримання доказової інформації під час розслідування злочинів про незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) є необхідність, здебільшого, огляду декількох місць, що може сприяти висуненню та перевірці версій про місцеперебування підозрюваного і характер фізичного впливу на потерпілого, тобто допомогти в розкритті та розслідуванні злочину загалом.

Завдяки чіткому опису в протоколі ОМП механізму вчинення правопорушення та розташування слідів слідчому у подальшому було набагато простіше проводити слідчий експеримент з усіма підозрюваними та потерпілим.

Окрім наведеного, нами також визначено основні вузлові місця, які підлягають ретельному огляду. У таких випадках доцільно оглядати місця, де були зосереджені сліди кримінального правопорушення. Серед них:

- місце, де було здійснене захоплення особи;
- місце, де утримувався потерпілий;
- місце, звідки здійснювалося спостереження за потерпілим;
- місце засідки або керування чи очікування завершення злочинної операції;
- транспортні засоби, в яких знаходилися потерпілий та члени організованої групи.

При дослідженні цих місць доцільно, як зазначалося вище, фіксувати об'єкти органічного (кров, сперма) та неорганічного (речі правопорушників) походження.

Також важливе значення під час огляду місця події при розслідуванні досліджуваної категорії суспільно-небезпечних діянь має визначення його меж. З цього приводу К. Чаплинський зазначає, що помилки у визначенні меж огляду допускаються у випадках

механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, хоча саме характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яку потрібно ретельно оглянути. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть бути об'єкти, безпосередньо пов'язані зі злочином.

Так, гр. Й., переслідуючи корисливий мотив, діючи за попередньою змовою разом зі своїм батьком гр. Е., групою осіб, перебуваючи біля будинку № 16 по вул. Ризькій в м. Києві, під приводом неофіційного працевлаштування викрали гр. О. з метою отримати від останнього чи його родичів грошові кошти. Продовжуючи свої злочинні дії, гр. Й. разом з гр. Е. на автомобілі «Peugeot Partner» вивезли гр. О. в с. Комарівка Макарівського району Київської області, де, застосовуючи фізичне насильство, позбавили останнього волі, обмежили в свободі пересування, незаконно утримуючи його в погребі приватного будинку за місцем проживання гр. Е. В подальшому гр. О. зміг самотійно вибратись з погреба та повідомити про своє місцезнаходження. А гр. Й. і гр. Е. були затримані працівниками поліції.

Межі огляду місця події включають в себе як місце, де відбулося викрадення людини та пов'язані з цим сліди або предмети, що мають ознаки речових доказів, так і приміщення або ділянка місцевості, де правопорушник утримував особу. За необхідності слідчий може розширити межі огляду, що дозволяє виявити місця засідки або очікування завершення кримінальної операції.

Також нами було визначено основні тактичні помилки й прорахунки, яких припускаються слідчі під час огляду місця події. В. Крамаренко серед помилок, що допускаються слідчими в процесі підготовки, проведення та оцінки результатів СРД, наводить такі:

- помилки в оцінці вихідних даних, на яких будується модель майбутньої слідчої дії;
- помилки при визначенні цілей слідчої дії, тобто ймовірність отримання протилежних результатів при тих самих вихідних даних, з тими самими засобами їх пошуку, виявлення і фіксації;
- помилки в плануванні майбутньої дії, що безпосередньо пов'язані з неправильним визначенням цілей слідчої дії або її структурного елемента;

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

– помилки в об'єкті дії, а саме неправильний вибір об'єкта, на який спрямована тактична дія слідчого;

– помилки в характері дії, що проявляють себе в необранні найбільш оптимальних прийомів і методів провадження операційних піддій, що спричиняє негативні результати слідчої дії у цілому;

– помилки в обранні місця проведення слідчої дії;

– помилки у визначенні і виборі часових параметрів виконання послідовності тих чи інших дій, спрямованих на пошук і закріплення доказової інформації;

– помилки у визначенні ключових складових слідчої дії, що виявляються у неправильній організації початку і послідовності виконання дії або виборі прийомів обраної дії.

Дослідження кримінальних проваджень за фактом незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, надало змогу сформулювати такі помилки, яких припускаються працівники правоохоронних органів при ОМП:

– поверхове проведення огляду (59 %);

– несвоєчасність проведення огляду (63 %);

– недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак (63 %);

– ігнорування багатьох слідів, що мають важливе значення у конкретному кримінальному провадженні (42 %);

– ігнорування записів з камер спостереження (38 %);

– проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи (28 %);

– епізодичне проведення фотографування та відеозапису, оформлення фототаблиць та інших додатків до протоколу ОМП без дотримання процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій (91 %);

– до протоколів огляду місць події всупереч вимог п. 4 ст. 105 КПК не долучаються фототаблиці. Як наслідок, суттєво знижується обсяг доказової інформації за результатами СРД (52%);

– відсутність необхідних технічних засобів виявлення слідів злочину (19 %);

- використання науково-технічних засобів не в повному обсязі (82 %);
- ігнорування оперативно-розшукової інформації (12 %);
- безпідставне звуження меж огляду (77 %);
- відокремлене, без відповідної взаємодії проведення ОМП слідчим та інспекторами-криміналістами (61 %).

Серед різновидів несприятливих наслідків допущення слідчих помилок О. Домашенко виокремлює такі:

- втрата доказової інформації або джерела її виявлення (отримання);
- втрата доказової сили виявленої (отриманої) релевантної криміналістичної інформації (неприпустимість доказів);
- створення загрози настання негативних наслідків через тактичні прорахунки і, як результат, неможливість використання такої інформації як доказу.

Важливе значення при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень має огляд предметів. Це передбачений кримінально-процесуальним законодавством огляд будь-якої речі, матеріального сліду, що сприймаються органами чуття і стосуються події злочину. Слідчий може виявити їх під час огляду місця події, обшуку, виїмки, їх можуть надати свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені.

У таких випадках їх огляд є частиною тієї слідчої дії, під час якої вони були виявлені. Якщо ж для огляду предметів потрібно багато часу чи за наявності інших підстав (наприклад, предмет надав слідчому під час допиту свідок), слідчий проводить огляд за місцем провадження слідства. У цьому випадку огляд предмета буде самостійною слідчою дією. Огляд предметів повинен проводитися таким чином, аби поза увагою слідчого не залишились ознаки і якості предмета, які мають значення для провадження. Огляд предметів починається з вивчення їхнього загального виду. Слідчий встановлює стан предмета, його назву і призначення, за необхідності – правила використання. У подальшому в ході огляду виявляються індивідуальні ознаки предмета, його дефекти й особливості, що вказують на зв'язок із подією, що розслідується.

Підсумовуючи, зазначимо, що найбільш важливою, першочерговою та незамінною процесуальною дією на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого

організованою групою, є огляд. Нами виокремлено основні види огляду, що проводяться при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, зокрема:

- місця, де здійснено викрадення людини – 100 %;
- місця утримання потерпілого – 89 %;
- житла чи іншого володіння особи – 43 %;
- предметів і речей – 35 %;
- документів – 27 %;
- транспортних засобів – 85 %.

Ретельне проведення всіх можливих організаційно-підготовчих заходів, повне та ефективно застосування відповідних тактичних прийомів і рішень забезпечить максимально ефективно проведення усіх зазначених видів цієї СРД.

3.2. Тактика допиту підозрюваного, потерпілого та свідка

Однією з основних процесуальних дій на початковому етапі розслідування є допит. Ретельна підготовка до нього, правильне використання тактичних прийомів дасть змогу одержати значну кількість доказової інформації. Тому організаційно-тактичні особливості допиту при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, вимагають ґрунтовного висвітлення. Нами буде конкретизовано процесуальні, організаційні й тактичні особливості проведення цієї СРД.

Розглядаючи допит як СРД, одразу слід зазначити, що вона є найпоширенішою серед тих, за допомогою якої збирається інформація в будь-яких кримінальних провадженнях.

В. Журавель стверджує, що допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі.

Організаційно-підготовчі заходи допиту при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є обов'язковими для ефективного проведення

СРД. На наш погляд, достатньо повно виділяє заходи підготовчого характеру А. Волобуєв. Серед них:

- ретельне, повне і всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначення черговості допиту (тобто кола осіб, які підлягають допиту та послідовності їх проведення);
- одержання інформації про допитувану особу;
- ознайомлення з деякими спеціальними питаннями;
- запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою;
- планування допиту;
- визначення часу і місця проведення допиту;
- підготовка робочого місця для проведення допиту.

А вже В. Лукашевич зазначає, що при підготовці до будь-якої вербальної слідчої дії мають досліджуватися матеріали кримінального провадження та результати оперативно-розшукової діяльності в трьох основних спрямуваннях: вивчення осіб, з якими належить спілкуватись; аналіз фактичних даних та зібраних у провадженні доказів; вивчення структури спілкування осіб, котрі цікавлять слідчого.

У ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень нами встановлено, що потерпілі й свідки нерідко відмовляються давати показання або надають їх не у повному обсязі (24 %). Це зумовлено побоюваннями розголошення факту викрадення або негативним впливом з боку правопорушників.

Як свідки можуть бути допитані особи, які:

- були очевидцями викрадення;
- володіють даними про злочинну подію та її учасників;
- є близькими чи родичами потерпілого.

Звичайно, свідки можуть як надати необхідні відомості поліції, так і можуть цього не зробити. З цього приводу Л. Удалова зауважує, що спілкування під час допиту ускладнюється тим, що допит є специфічною формою спілкування, у процесі якої громадяни, які перебувають у сфері досудового розслідування та судового розгляду справи, входять у безпосередній контакт із представниками слідчих та судових органів, які наділені владними повноваженнями.

Забезпечення цих умов матиме результати не лише на досудовому розслідуванні, але й при судовому розгляді справи. Адже суд повинен

ураховувати можливість необ'єктивності свідка, що викликана різноманітними обставинами: симпатією до однієї зі сторін, дружніми чи сімейними зв'язками тощо. Це зумовлює складнощі оцінювання судом такого засобу доказування. Тому суд на стадії безпосереднього дослідження доказів повинен виявити такий зв'язок, що надалі матиме значення для правильного оцінювання цього джерела відомостей про факти чи обставини кримінального провадження під час прийняття рішення в цьому провадженні.

К. Чаплинський зазначає, що за даними вивчених кримінальних проваджень та оперативних матеріалів, позитивний результат досягається під час першочергового допиту тих членів групи, які:

- найбільш інформовані про обставини справи, неповною мірою зацікавлені у тому, щоб злочин залишився нерозкритим і можуть об'єктивно викласти інформацію;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести очні ставки між ними;

- виконували другорядні функції під час учинення злочинів (після викриття групи вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером та іншими членами групи.

У переважній більшості випадків допит починається з вільної розповіді допитуваної особи. Втім, як зазначає О. Олійник, найчастіше вільна розповідь не дає вичерпної інформації. Адже особа може не надавати значення яким-небудь відомим їй обставинам, вважаючи їх неістотними для слідства, а тому не згадує про них. Іноді свідок не вміє точно сформулювати думку, забуває щось тощо. У цьому застосовують такий тактичний прийом, як допит у формі запитань. Тому після вільної розповіді починаються запитання. Для послідовної та правильної постановки запитань необхідно визначити предмет допиту.

Ю. Колесник зауважує, що окремі із кримінальних процесуальних норм, що містяться в КПК України і розкривають порядок проведення допиту чи встановлюють предмет допиту або визначають окремі категорії допитуваних осіб, містяться в розрізних статтях, і тому під час підготовки й проведення допиту слід враховувати вимоги кожної з них. Чинними нормами КПК України встановлено можливість

проведення під час досудового розслідування допиту таких осіб: свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експерта, учасників негласних слідчих (розшукових) дій. Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення в результаті отримання показань допитуваної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Погоджуючись з висновками К. Чаплинського, ми визначили загальний перелік обставин, що входять до предмета допиту, а саме:

- виникнення злочинного задуму;
- відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків;
- способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);
- час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів;
- відомості про особу правопорушника;
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- загальна здатність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів;
- способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності;
- виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;
- кількісний склад групи при вчиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами боротьби;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання;
- наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами;

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

- способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків і членів групи, які дають правдиві показання;
- наявність у групі конфліктів, протиріч та розбіжностей;
- способи легалізації отриманих доходів та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для всіх лінію поведінки.

З огляду на зазначене нами сформульовано предмет допиту та запропоновано рекомендації щодо використання найбільш раціональних тактичних прийомів (комбінацій) допиту. Так, під час допиту вказаних учасників кримінального процесу потрібно встановити:

- відомості про особу правопорушника;
- дані про транспортний засіб, на якому здійснено викрадення;
- механізм злочину та всі його обставини;
- характер дій правопорушників та розподіл злочинних ролей;
- причини й умови, що сприяли злочину;
- дані про минулі взаємини із викрадачем.

Після того, як усе необхідне на даному підготовчому етапі розслідування в одній групі допитуваних з'ясовано, допитується наступна група осіб, які пов'язані між собою обставинами провадження. Для результативності цих слідчих дій рекомендується складати програми допитів. Типова програма допиту є сукупністю запитань, які дозволяють з максимальною повнотою з'ясувати обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Стосовно системи тактичних прийомів, то доречно спочатку звернутись до позицій науковців. Так, В. Коновалова до них відносить такі:

- постановка додаткових запитань;
- постановка деталізуючих запитань;
- постановка уточнюючих запитань;
- пред'явлення речових доказів;
- оголошення показань інших осіб;
- ознайомлення з протоколом огляду місця події;
- оголошення висновку експерта;

– оголошення результатів слідчого експерименту.

Успішність допиту залежить від умілого вибору та ефективного застосування тактичних прийомів. Проведене нами опитування працівників поліції показало, що під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини застосовуються такі тактичні прийоми допиту:

- встановлення психологічного контакту – 100 %;
- викладення показань у формі вільної розповіді – 100 %;
- постановка запитань – 100 %;
- використання фактора раптовості – 24 %;
- створення уявлення про інформованість слідчого – 61 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 43 %;
- застосування відеозапису – 28 %;
- використання у злочинній групі конфліктів і протиріч – 48 %;
- використання різних темпів допиту – 32 %;
- пред'явлення доказів – 29 %;
- приховування меж поінформованості слідчого – 22 %;
- використання рефлексії допитуваного – 6 %.

З допитуваною особою варто встановити психологічний контакт для успішного проведення допиту. Є. Лук'янчиков, наприклад, визначає його як цілеспрямовану діяльність слідчого з управління рухом інформації в процесі спілкування, що забезпечує розвиток спілкування в потрібному напрямі протягом усього розслідування.

Будь-яка СРД розпочинається зі встановлення психологічного контакту, тобто такого налаштування до спілкування, яке може призвести до найбільш ефективних результатів. Психологічний контакт у своєрідній формі спілкування, яка має місце в судочинстві, обумовлює отримання доказової інформації, яка сприяє встановленню об'єктивної істини.

К. Чаплинський підкреслює, що можна застосовувати й інші тактичні прийоми. Серед них:

- оголошення показань свідків;
- постановка нагадуючих (уточнюючих) запитань;
- використання різного темпу допиту (форсований, уповільнений або змішаний).

Допити підозрюваних потерпілих у більшості випадків (75 %)

проводяться на подальших етапах розслідування.

Виявлено, що у 94 % випадках допити підозрюваного проводилися у конфліктних ситуаціях. Серед них можна виокремити такі:

- давання неправдивих і неповних показань – 73 %;
- відмова від давання показань – 32 %;
- відсутність психологічного контакту з допитуваним – 89 %;
- постійна зміна показань або заявлення неправдивого алібі – 21 %;
- негативний вплив на сумлінного учасника кримінального процесу – 16 %.

З огляду на конфліктність допиту нами запропоновано організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми його проведення, які дозволяють завчасно запобігати можливій протидії розслідуванню та проводити процесуальну дію ефективно й наступально.

До найбільш ефективних тактичних прийомів допиту членів організованої групи віднесено такі:

- психологічний контакт із допитуваним – 100 %;
- пред'явлення доказів – 73 %;
- застосування відеозапису – 56 %;
- створення напруги – 52 %;
- використання в організованій групі конфліктів і протиріч – 48 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 31 %.

Проведеним опитуванням працівників слідчих підрозділів встановлено, що допити свідків при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини визначено як джерело, з якого найчастіше отримується інформація для висування версій щодо особи правопорушника та проведення слідчих (розшукових) дій у 28 % випадків. Також допит свідків визначався 59 % респондентів як найбільш ефективна СРД під час розслідування.

Констатуючи наведене, зазначимо, що допит під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб, має важливе значення. Це одна з найбільш інформаційно наповнених слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких визначаються напрями подальшого розслідування. Найбільш ефективними тактичними прийомами допиту є:

- встановлення психологічного контакту;
- викладання показань у формі вільної розповіді;

- постановка запитань;
- використання фактора раптовості;
- створення уявлення про інформованість слідчого;
- спостереження за поведінкою допитуваного.

3.3. Особливості проведення слідчого експерименту

Будь-які насильницькі правопорушення характеризуються певною сукупністю дій, які чинив правопорушник або потерпілий. Отже, характерною СРД у цих провадженнях буде слідчий експеримент. Не є винятком і розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою. Більше того, при насильницькому захопленні людини чи позбавленні її волі механізм учинення злочину потребує обов'язкового відтворення в ході досудового розслідування. Завдяки цьому перевіряється правдивість показань учасників процесу, коригуються слідчі версії, планується проведення подальших СРД та НСРД.

Загалом за своєю сутністю слідчий експеримент, про що відмічає С. Карпушин, є слідчою (розшуковою) дією дослідницького характеру, оскільки саме відтворення, досліди й випробування, що проводяться в його межах, і становлять його сутнісну природу, слугують специфічним засобом перевірки та одержання нових доказів у кримінальному провадженні. Крім того, це досить складна СРД за особливостями організації та процесуального порядку її проведення й характером тактичних прийомів, які при цьому застосовуються. Тому дослідження організаційно-підготовчих заходів, тактичних умов та прийомів слідчого експерименту при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є, безперечно, необхідним.

Т. Балицький зауважує, що аналіз визначень досліджуваної СРД, поданих у процесуальній і криміналістичній літературі, засвідчує, що всі вони характеризують слідчий експеримент насамперед як відтворення – відтворення обстановки або обставин події, відтворення тих чи інших фактів, ознак, сторін досліджуваного явища. Ще одним істотним недоліком запропонованих у літературі визначень слідчого експерименту є обмеження цілей цієї слідчої (розшукової) дії, як

правило, перевіркою зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Відповідно до ст. 240 КПК слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в тому, що слідчий та/або прокурор у присутності понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, здійснюється відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проводить інші необхідні дослідження чи випробування.

До основних його завдань Ю. Чаплинська відносить:

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірку висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- перевірку та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності правопорушників про подію злочину тощо.

Для розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, найбільш характерними завданнями є встановлення точного механізму вчинення злочину, а також встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих. Це пояснюється, по-перше, обов'язковим відтворенням події правопорушення, а по-друге, частими конфліктними ситуаціями в провадженні.

Стосовно поєднання слідчого експерименту з оглядом вважаємо за потрібне навести позицію Б. Дердюка, який зазначає, що огляд як самостійна СРД в багатьох аспектах подібний до слідчого експерименту. Адже під час його проведення можна не лише вилучити сліди чи інші матеріальні об'єкти, які при цьому підлягають обов'язково огляду. У цих випадках слідчий може виїхати на місце й у присутності понятих, а в необхідних випадках з участю спеціаліста, свідка, потерпілого, підозрюваного відтворити дії, обстановку, обставини певної події,

провести необхідні дослід чи випробування.

Ю. Чаплинська у свою чергу вказує на те, що спільним для слідчого експерименту й огляду місця події є те, що ці обидві слідчі (розшукові) дії проводяться на місці, розташування та обстановка якого має значення для кримінального провадження, а також те, що під час їх проведення широко застосовується такий пізнавальний прийом, як спостереження. Відмінність між цими слідчими (розшуковими) діями виявляється як у підставах їх проведення, так і в процесуальному порядку. Так, якщо для проведення огляду місця події достатньо відомостей про те, що в певному місці відбулась певна подія, яка має ознаки кримінального правопорушення, то підставами слідчого експерименту є достатні відомості, що вказують на необхідність перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для кримінального провадження. При цьому якщо огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то слідчий експеримент – тільки після такого внесення. Очевидно, саме цей факт, а також підстави проведення настановлюють на висновок про те, що слідчий експеримент належить до похідних слідчих (розшукових) дій. Тобто досліджувана СРД є ефективним методом перевірки й уточнення доказової інформації.

На думку 85 % слідчих, експеримент під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є незамінним способом перевірки та отримання самостійних доказів. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії він має важливе, а нерідко й вирішальне значення.

Вважаємо, що досить важливо правильно визначити учасників досліджуваної процесуальної дії, адже це дозволяє слідчому проводити експеримент швидко й ефективно, запобігаючи можливій протидії розслідуванню.

В. Шепітько більш ширше підійшов до визначення підготовчих заходів до проведення слідчого експерименту, розділивши їх на дві групи:

- 1) до проведення слідчого експерименту:
 - визначення завдань слідчої дії;
 - визначення місця і часу її проведення;
 - визначення змісту дослідів та їх послідовності;

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

- підготовка науково-технічних засобів;
 - визначення учасників слідчої дії та допоміжного персоналу;
 - у складних випадках складання письмового плану експерименту.
- 2) безпосередньо на місці його проведення:
- здійснення перевірки відповідності обстановки й умов тим, що мали місце, коли відбувалася подія;
 - перевірка наявності реквізиту для проведення дослідів;
 - проведення реконструкції обстановки місця події;
 - здійснення інструктажу учасників експерименту про зміст дослідів та тих дій, які вони мають виконати;
 - забезпечення охорони місця, де проводиться слідчий експеримент;
 - вжиття заходів, що забезпечують безпеку учасників слідчої дії.

Проаналізувавши наведені позиції різних учених та ґрунтуючись на вивченні матеріалів кримінальних проваджень за фактами незаконного позбавлення волі чи викрадення людини, вчиненими організованими групами, нами визначено такі організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту:

- повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- прийняття рішення про проведення слідчого експерименту;
- з'ясування його мети та способу проведення;
- визначення умов проведення СРД (місце, час, обстановка);
- забезпечення умов, максимально наближених до обстановки вчинення конкретного незаконного позбавлення волі чи викрадення людини;
- визначення складу учасників СРД та допоміжного персоналу (кількість понять, необхідність залучення спеціаліста чи експерта, свідків, очевидців, потерпілих);
- забезпечення явки учасників;
- підготовка реквізиту (необхідного для експерименту);
- підготовка та реконструкція обстановки вчинення конкретного незаконного позбавлення волі чи викрадення людини;
- складання плану експерименту;
- забезпечення охорони місця, де проводиться слідчий експеримент;
- проведення інструктивної наради стосовно змісту дослідів та

тих дій, які повинні виконати учасники СРД.

Втім, за даними опитування слідчих, 29 % з них недооцінюють необхідність ретельної підготовки до експерименту, 37 % ігнорують підготовчі заходи, що значно впливає на ефективність зазначеної дії.

Стосовно процесуального порядку слідчого експерименту та юридичних (правових) підстав його проведення слід зазначити, що їх забезпечення впливає безпосередньо із проведення відповідних підготовчих заходів.

Серед заходів, які ми вважаємо за доцільне охарактеризувати за даним кримінальним провадженням, є добір допоміжного персоналу. Зокрема, це стосується спеціалістів. Адже за досліджуваними правопорушеннями важливе значення мають спеціальні знання, за допомогою яких можна встановити ймовірність механізму вчинення злочину.

Для прикладу, спеціалісти, як доречно зауважує В. Бондар, надають допомогу слідчому на всіх етапах слідчого експерименту:

- а) виявити ключові та вказати небезпечні для здоров'я учасників моменти;
- б) відтворити обстановку та умови проведення дослідів, максимально наближених до події вбивства;
- в) розробити план, організувати досліді та здійснити контроль за їх виконанням;
- г) надати максимальне сприяння у підборі аналогів, виготовленні макетів та муляжів знарядь та предметів, що були об'єктами;
- д) оцінити отримані результати.

Допомога слідчому може бути конкретизована такими завданнями:

- 1) участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпеченні адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки;
- 2) участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряються, тих, що відображають суттєві сторони досліджуваної обставини чи факту;
- 3) формулювання рекомендацій щодо врахування максимально можливого діапазону змін даних характеристик та самих обставин;
- 4) науково-технічне та консультативне супроводження експериментальної перевірки даних обставин;
- 5) участь у встановленні характеру, закономірності та стійкості

зв'язку між раніш встановленими достовірними та знову отриманими в експерименті параметрами ситуації, що аналізується;

6) участь в отриманні даних, які будуть первинними для вирішення конкретних експертних завдань;

7) участь у відборі експериментальних зразків при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень;

8) участь у фіксації результатів експерименту.

Починаючи розгляд безпосереднього проведення слідчого експерименту, одразу слід звернутися до питання тактичних умов. Так, К. Чаплинський серед основних тактичних умов ефективного проведення слідчого експерименту виділяє:

– проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище;

– використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події;

– неодноразове (багатократне) проведення дослідів;

– поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінюваних умовах;

– проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності;

– обмежена кількість учасників слідчої дії;

– залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту;

– проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо;

– забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту.

Як бачимо, деякі з них відповідають означеним нами організаційно-підготовчим заходам. Ми вважаємо, що обов'язковою тактичною умовою проведення слідчого експерименту за досліджуваною категорією проваджень є його невідкладність та вчасність проведення.

Звичайно, найбільш ефективним буде проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалося незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене організованою групою. Адже дослідні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де відбувалася досліджувана подія.

Як доречно наголошує Ю. Чаплинська, у цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні та кліматичні

умови, освітлення, тривалість, темп і послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, тощо. Насамперед це стосується випадків перевірки можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища), існування якого-небудь факту (явища), здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

На підставі узагальнення судово-слідчої практики встановлено, що слідчий експеримент проводився за місцем викрадення людини (73 %) та утримання потерпілого (27 %).

Експериментальні дії й дослідницькі випробування здебільшого проводилися на подальших етапах розслідування (91 %), за участю безпосередніх виконавців злочину (59 %), організатора групи (17 %), допоміжного персоналу (6 %).

На підставі узагальнення судово-слідчої практики нами визначено основні тактичні умови слідчого експерименту при розслідуванні, зокрема:

- проведення слідчого експерименту в обстановці, максимально наближеній до тих, у яких відбувалося викрадення людини;
- неодноразове повторення однорідних дослідів у змінних умовах;
- оптимальне обмеження кількості учасників процесуальної дії.

Знову ж таки бачимо, що ці умови забезпечуються ретельно проведеними підготовчими заходами.

У таких випадках, про що доречно наголошує К. Чаплинський, доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях учинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи, а за іншими епізодами – обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення, графіки, діаграми), власноруч виконані правопорушниками, в яких відображаються усі суттєві риси та особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків, співучасників злочинної діяльності. Однак ця рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках.

Нами встановлено, що більшість експериментів (64 %) відбувається у конфліктних ситуаціях. Для забезпечення їх ефективності запропоновано застосовувати такі тактичні прийоми:

Розділ 3.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

- підтримання психологічного контакту з учасниками експерименту – 91 %;
- проведення експериментальних дослідів чи випробувань з кожним членом організованої групи, свідком або потерпілим окремо – 82 %;
- спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться експериментальні дії – 73 %.

Аналіз опитування респондентів дозволив дійти висновку, що серед найбільш поширених цілей слідчого експерименту при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, нами виокремлено такі:

- встановлення механізму викрадення чи окремих елементів правопорушення – 49 %;
- встановлення послідовності дій щодо незаконного позбавлення волі чи викрадення людини – 21 %;
- встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах – 12 %;
- встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство, – 15 %;
- встановлення можливості учинення тих або інших дій за визначений час – 2 %;
- встановлення можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища – 1 %.

Зазначимо, що слідчий експеримент під час розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, є незамінним способом перевірки та отримання самостійних доказів. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії він має важливе, а нерідко й вирішальне значення. Найбільш поширеними його видами є проведення для встановлення механізму викрадення чи окремих елементів правопорушення, проведення для встановлення послідовності дій щодо незаконного позбавлення волі чи викрадення людини, проведення для встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах.

Висновок до розділу 3

Нами виокремлено основні види огляду, що проводяться у кримінальних провадженнях вказаної категорії.

Це огляд:

- 1) місця, де здійснено викрадення людини, – 100 %;
- 2) місця утримання потерпілого – 89 %;
- 3) житла чи іншого володіння особи – 43 %;
- 4) предметів і речей – 35 %;
- 5) документів – 27 %;
- 6) транспортних засобів – 85 %.

Визначено основні вузлові місця, які підлягають ретельному огляду.

Під час огляду основна діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення очевидців події, пошук речових доказів, встановлення особи правопорушників, з'ясування механізму злочину.

Під час огляду необхідно виявляти і вилучати записи із:

- 1) камер відеоспостереження, розташованих на об'єктах неподалік від місця злочину (державна установа, аптека, відділення банку, заправна станція);
- 2) відеореєстраторів автомобілів, які рухалися уздовж місця викрадення людини;
- 3) зроблені випадково пересіченими людьми на фотоапарат, камеру або мобільний телефон.

Такі відеоматеріали дозволяють довести причетність конкретних осіб (особливо організатора групи) до злочину. Зняття інформації з камер відеоспостереження дозволяє фіксувати рух і напрямки пересування правопорушників та визначити місце утримання потерпілого.

Виявлено, що потерпілі й свідки нерідко відмовляються давати показання або надають їх не в повному обсязі (24 %). Це зумовлено побоюваннями розголошення факту викрадення або негативним впливом з боку правопорушників.

Під час допиту вказаних учасників кримінального процесу потрібно встановити:

- 1) відомості про особу правопорушника;
- 2) дані про транспортний засіб, на якому здійснено викрадення;
- 3) механізм злочину та всі його обставини;
- 4) характер дій правопорушників та розподіл злочинних ролей;
- 5) причини й умови, що сприяли злочину;

б) дані про минулі взаємини з викрадачем.

Як свідки можуть бути допитані особи, які:

- 1) були очевидцями викрадення;
- 2) володіють даними про злочинну подію та її учасників;
- 3) є близькими чи родичами потерпілого.

Виявлено, що у 94 % випадках допити підозрюваного проводилися у конфліктних ситуаціях. Серед них можна виокремити такі: давання неправдивих і неповних показань – 73 %; відмова від давання показань – 32 %; відсутність психологічного контакту з допитуваним – 89 %; постійна зміна показань або повідомлення неправдивого алібі – 21 %; негативний вплив на сумлінного учасника кримінального процесу – 16 %.

Сформульовано предмет допиту та запропоновано рекомендації щодо використання найбільш раціональних тактичних прийомів (комбінацій) допиту.

Акцентовано, що під час розслідування злочину експеримент має важливе, а нерідко й вирішальне значення. Окреслено процесуальний порядок слідчого експерименту та юридичні (правові) підстави його проведення.

На підставі узагальнення судово-слідчої практики встановлено, що слідчий експеримент проводився за місцем викрадення людини (73 %) та утримання потерпілого (27 %).

Експериментальні дії й дослідницькі випробування здебільшого проводилися на подальших етапах розслідування (91 %), за участю безпосередніх виконавців злочину (59 %), організатора групи (17 %), допоміжного персоналу (6 %).

Втім, за даними опитування слідчих, 29 % з них недооцінюють необхідність ретельної підготовки до експерименту, 37 % ігнорують підготовчі заходи, що значно впливає на ефективність зазначеної дії.

Виявлено тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення слідчого експерименту:

- 1) відсутність психологічного контакту з особою, чиї показання перевіряються, – 76 %;
- 2) відсутність умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалась злочинна подія – 62 %;
- 3) несвоєчасність проведення слідчого експерименту – 43 %;
- 4) проведення експериментальних дій за участю кількох підозрюваних – 24 %;
- 5) відсутність технічних засобів фіксації процесуальної дії – 18 %;
- 6) порушення вимог щодо добору понять – 3 %.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у розробці й науковому обґрунтуванні методики розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, як заснованої на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значущої інформаційної системи окремої категорії суспільно небезпечних діянь, яка має розшукове значення та може бути використана у кримінальному провадженні.

Її структуру складають: спосіб учинення злочину, обстановка злочину, слідова картина, особа потерпілого, особа правопорушника (члени організованої групи).

2. Визначено типові способи вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, в яких наявний повноструктурний склад, оскільки переважно мають місце елементи підготовки й приховування злочину.

Найбільш поширеним способом злочину є застосування безпосередньо до потерпілого фізичного насильства – 84 %.

Нерідко правопорушники під час учинення злочину застосовують:

- 1) компрометацію і шантажування – 14 %;
- 2) обман – 9 %;
- 3) погрози життю та здоров'ю відносно потерпілого, членів його сім'ї та близьких – 82 %.

Встановлено, що до членів сім'ї потерпілого можуть пред'являтися вимоги, які необхідні для його звільнення. Такі вимоги у 82 % випадках мають матеріальний (фінансовий) характер. Розкрито основні способи підготовки і приховування злочину.

3. Розкрито зміст обстановки незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, шляхом дослідження її елементів: місця, часу та умов.

Запропоновано класифікацію місць учинення злочинів, зокрема:

- 1) місця проживання – 43 % (з них: приватні будинки – 58 %, квартири – 17 %, дачні кооперативи – 5 %, інше – 2 %);
- 2) місця роботи – 24 % (з них: підприємства – 9 %, установи – 13 %, організації – 27 %, інше – 6 %);

3) відкрита місцевість – 13 % (з них: площі – 2 %, вулиці – 17 %, парки – 4 %, сквери – 3 %, інше – 1 %);

4) транспортні засоби – 9 % (з них: легкові – 48 % або вантажні – 12 % автомобілі);

5) місця проведення дозвілля й відпочинку – 7 % (з них: розважальні заклади – 32 %, бази відпочинку – 14 %, готелі – 2 %, орендовані квартири – 8 %, кафе – 1 %, бари – 1 %, ресторани – 2 %, інше – 1 %);

б) спортивно-оздоровчі комплекси – 4 % (з них: оздоровчі центри – 5 %, фітнес-клуби – 1 %, сауни – 4 %, інше – 1 %).

Залежно від часу позбавлення волі й викрадення людини з'ясовано, що близько 51 % злочинів вчинюється у ранковий і денний час (з 6 до 18 години), приблизно 38 % – увечері (з 18 до 22 години), близько 11 % – вночі (з 22 до 6 години). У будні дні організованою групою вчиняється близько 75 % викрадень. Акцентовано увагу на умовах, що сприяють скоєнню цих злочинів.

Визначено слідову картину злочину. Виявлено вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди членів організованої групи:

- а) місце, звідки викрали потерпілого;
- б) місце, де утримували особу у неволі;
- в) місце дислокації або проживання правопорушників;
- г) місце, де мешкає потерпілий, члени його сім'ї та близькі.

З урахуванням місця викрадення й утримання особи виділено такі групи слідів:

- а) сліди рук – 31 %;
- б) сліди крові та інших органічних речовин – 87 %.

4. Визначено криміналістично вагомні ознаки особи правопорушника (членів організованої групи) та потерпілого.

Надано типову характеристику особи, що вчинила кримінальне правопорушення: це чоловіки віком від 25 до 40 років, які мають середню спеціальну або базову вищу освіту, неодружені, не мають постійного місця роботи, можуть бути раніше засудженими. Члени організованої групи під час викрадення людини та її утримання не проживали в районі учинення злочину, не перебували у стані сп'яніння. Окреслено типову структуру організованої групи, що здійснює незаконне позбавлення волі та викрадення людини.

Виділено основні віктимні групи потерпілих, зокрема:

- а) особи, які володіють значними грошовими коштами чи майном;
- б) особи, які здійснюють підприємницьку діяльність;

в) особи, які не виконали грошові зобов'язання щодо повернення коштів у певні строки;

г) особи, які займаються тривалою злочинною діяльністю і входять до складу кримінальних угруповань;

д) особи похилого віку, у яких відсутні родичі.

5. Систематизовано типові слідчі ситуації розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, таким чином:

1) отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, правопорушники невідомі – 53 %;

2) отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні – 21 %;

3) отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів з певними вимогами – 19 %;

4) правопорушники відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про вчинення злочину, – 7 %, та запропоновано механізм їх вирішення із зазначенням переліку та послідовності проведення слідчих (розшукових) дій.

6. Охарактеризовано основні форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів поліції під час розслідування злочину, зокрема:

а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи;

б) колективне планування початкового етапу розслідування;

в) взаємний обмін інформацією під час виявлення й розслідування злочину.

7. Конкретизовано тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, слідчого експерименту та допиту підозрюваного, свідка й потерпілого.

Виокремлено вузлові місця, які підлягають ретельному огляду, зокрема:

1) місце, де було вчинено захоплення особи;

2) місце, де утримувався потерпілий;

3) місце, звідки здійснювалося спостереження за потерпілим;

4) місце засідки або керування чи очікування завершення злочинної операції;

5) транспортні засоби, в яких перебували потерпілий та члени організованої групи. Акцентовано на необхідності фіксації об'єктів

органічного (кров, сперма) та неорганічного (речі правопорушників) походження.

Виявлено типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час огляду:

- несвоєчасне (63 %) і поверхове (59 %) проведення огляду;
- проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи (28 %);
- відсутність необхідних технічних засобів виявлення слідів злочину (19 %);
- ігнорування оперативно-розшукової інформації (12 %).

До найбільш ефективних тактичних прийомів допиту членів організованої групи віднесено такі:

- психологічний контакт із допитуваним – 100 %;
- пред'явлення доказів – 73 %;
- застосування відеозапису – 56 %;
- створення напруженості – 52 %;
- використання в організованій групі конфліктів й протиріч – 48 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 31 %.

Окреслено перелік обставин, які повинен з'ясувати слідчий під час допиту свідків та потерпілих.

Визначено основні тактичні умови слідчого експерименту, зокрема:

- а) проведення слідчого експерименту в обстановці, максимально наближеній до тих, у яких відбувалося викрадення людини;
- б) неодноразове повторення однорідних дослідів у змінних умовах;
- в) оптимальне обмеження кількості учасників процесуальної дії.

Встановлено, що більшість експериментів (64 %) відбувається у конфліктних ситуаціях. Для забезпечення їх ефективності запропоновано застосовувати такі тактичні прийоми:

- 1) підтримання психологічного контакту з учасниками експерименту – 91 %;
- 2) проведення експериментальних дослідів чи випробувань з кожним членом організованої групи, свідком або потерпілим окремо – 82 %;
- 3) спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться експериментальні дії, – 73 %.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 121-128.
2. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49-67.
3. Бажанов М. І., Баулін В. Ю., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник (2-е вид., перероб. і доп.). К. : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
4. Баланюк О. В. Підготовка до злочину: поняття та криміналістична класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 192-196.
5. Балицький Т. М. Слідчий експеримент у системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, 2015. 216 с.
6. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація (4-е вид., доп.). Харків : Одиссей, 2008. 1208 с.
7. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація (3-є вид., перероб. і доп.). К. : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
8. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація (4-е вид., перероб. і доп.). Харків : Право. 2010. 456 с.
9. Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф. Криміналістика: підручник. Харків : ХНУВС, 2001. 666 с.
10. Благута Р. І., Сибірня Р. І., Бараняк В. М. та ін. Криміналістика: навч. посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.
11. Блажівський Є. М. Причини та умови злочинів: поняття і класифікація. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 333-339.
12. Бондар В. С. Особливості проведення слідчого експерименту при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 20. С. 1-6.
13. Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*.

2011. № 52. С. 267-280.

14. Бурлака В. В. Залучення працівників кіберполіції в межах досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 травня 2021 р.). Київ, 2021.

15. Бурлака В. В. Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 21 с.

16. Бурлака В. В. Фіксація відомостей під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2017 р.): у 2 ч. К. : НАВЧ, 2017. Ч. 1. 400 с.

17. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

18. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 240 с.

19. Веліканов С. В., Волобуєв А. Ф., Журавель В. А. та ін. Криміналістична профілактика економічних злочинів: наук.-практ. посібник. Харків : Харків юридичний, 2006. 236 с.

20. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 86-88.

21. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193-199.

22. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 02.11.2020 р., справа № 1-кп/202/322/2020.

23. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02.08.2022 р., справа № 369/4929/19.

24. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 28.04.2025 р., справа № 760/6555/22.

25. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. К. : Маслаков, 2018. 928 с.

26. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. К. : НАВС, 2016. 236 с.

27. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. К. : НАВС, 2016.

28. Вознюк А. А., Пиняга Р. О. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом. *Вісник Харківського*

національного університету внутрішніх справ. 2012. № 4 (59). С. 96-102.

29. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг, 2019. 122 с.

30. Волобуєв А. Ф., Шевченко Т. В. Організованість групи осіб як форма співучасті і кваліфікуюча обставина: особливості доказування. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 1. С. 181-188.

31. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 229 с.

32. Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ. К. : ВД «Ін Юре», 2001. 684 с.

33. Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ. К. : ВД «Ін Юре», 2001. 452 с.

34. Грень Р. Р. Взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2016. № 38(2). С. 99-102.

35. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 1. С. 246-254.

36. Д'яковський Г. Л. Зміст та структура криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2015. № 2. С. 51-57.

37. Д'яковський Г. Л. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчиненого організованою групою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2017. 126 с.

38. Д'яковський Г. Л. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчиненого організованою групою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2017. 231 с.

39. Д'яковський Г. Л. Окремі питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. № 6. С. 47-53.

40. Д'яковський Г. Л. Організація і тактика огляду при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою

групою. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 3-2(4). С. 88-92.

41. Д'яковський Г. Л. Особливості допиту свідків і потерпілих при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. С. 61-67.

42. Д'яковський Г. Л. Способи вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (84). С. 266-271.

43. Дердюк Б. М. Співвідношення огляду з іншими слідчими (розшуковими) діями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 2(8). С. 173-176.

44. Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г. та ін. Кримінологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. К. : Юрінком Інтер. 2002. 416 с.

45. Домашенко О. М. Тактичні помилки в слідчій діяльності: їх види та класифікація. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. № 32. С. 125-140.

46. Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 58-68.

47. Дударець Р. М. Розслідування створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 269 с.

48. Єфімов М. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1(1). С. 219-224.

49. Зарубенко О. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України. *Leges si Viata*. 2013. № 3. С. 45-48.

50. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посібник. К. : Рубікон, 2000. 240 с.

51. Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність. К. : НАВСУ, 2001. 60 с.

52. Карпушин С. Ю. Поняття, сутність і правова природа слідчого експерименту. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 3/2. С. 50-54.

53. Колесник В. А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів: монографія. К. : НВВ НА СБУ, 2011. Ч. 2. 378 с.

54. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 11(29). С. 78-84.

55. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник (2-ге вид., перероб. і доп.). Харків : Право, 2008. 240 с.
56. Кононенко Н. О. Особливості проведення допиту підозрюваних під час розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету в внутрішніх справах*. 2014. № 1. С. 331-337.
57. Крамаренко В. П. Організаційно-тактичні помилки в структурі слідчої дії. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2007. № 7. С. 32-34.
58. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право. 1998. 462 с.
59. Криміналістика: навч. посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
60. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. Харків : Право, 2016. 392 с.
61. Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посібник. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
62. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика): монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.
63. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К. : НАВСУ, 2005. 360 с.
64. Лушпієнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 263-267.
65. Мазур А. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2015. № 61. С. 435-441.
66. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86-91.
67. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 238 с.
68. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 8-и т. / Відп. ред.: В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, Ю. І. Римаренко. К. : Атіка, 2003. Т. 8: Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. 2010. 1132 с.

69. Мінчено С. І. Визначення допустимих меж обмеження прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 156-163.
70. Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 274-277.
71. Назаров В. В., Омельяненко Г. М. Кримінальний процес України: навч. посібник (2-ге вид., перероб. і доп.). К. : Атіка, 2007. 584 с.
72. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Каннон, А.С.К. 1104 с.
73. Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2002. № 5. С. 151-154.
74. Обшалов С. В., Санакоєв Д. Б., Чаплинський К. О. та ін. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту: метод. реком. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 40 с.
75. Олійник О. Допит свідка і потерпілого. *Віче*. 2009. № 21. С. 30-33.
76. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 468-474.
77. Павлюк О. Слідова картина та типова обстановка вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 299-302.
78. Поливанюк В. Д. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів, вчинених у банківській системі України з використанням сучасних інформаційних технологій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 243-248.
79. Пчолкін В. Д., Ечкенко В. М. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України: спецвипуск*. 2004. № 3(1). С. 109-121.
80. Саїнчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. 2008. № 10. С. 267-273.
81. Саско О. Тривалий час: оціночне поняття у ст. 146 Кримінального кодексу України. *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1 (15). С. 109-113.
82. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Харків : Право, 2006. 208 с.
83. Соколова Я. А. До питання про елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі. *Проблеми законності*. 1999. № 37. С. 223-226.

84. Соколова Я. А. Основні положення методики розслідування викрадення людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. КНУВС. Київ, 2009. 20 с.
85. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3(50). С. 110-115.
86. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. № 4(41). С. 154-159.
87. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
88. Топчій В. В. Взаємодія та координація в діяльності органів внутрішніх справ з виявлення та розкриття злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 30(2). С. 165-169.
89. Удалова Л. Д. Деякі проблеми допиту інформатора в кримінальному судочинстві України. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ*. 2003. № 1. С. 133-137.
90. Федоров В. Проблеми кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 40-44.
91. Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2005. 20 с.
92. Фесенко Є. В. Об'єктивна сторона складу злочину. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студ. юрид. вузів і фак. К. : Юрінком Інтер, 1997. С. 133-149.
93. Фуллер Л. Л. Анатомія права / пер. з англ. К. : Сфера, 2004, 144 с.
94. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197-199.
95. Хитра А. Я., Кучер В. О. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ: Курс лекцій. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 100 с.
96. Чаплинська Ю. А. Особливості проведення слідчого експерименту: організаційний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 347-353.
97. Чаплинська Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 250-254.
98. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1(19). С. 43-48.
99. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1(15). С. 22-29.
100. Чаплинський К. О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного

дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 323-329.

101. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

102. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

103. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 266-276.

104. Чаплинський К. О., Мінка П. Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: навч. посібник. Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2009. 225 с.

105. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник (2-е вид., перероб. і доп.). К. : ВД «Ін Юре», 2004. 368 с.

106. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

107. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підручник. Харків : Право, 2008. 464 с.

108. Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків : Оберіг, 2010. Ч. 2. С. 269-276.

109. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 217-224.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведена відомість аналізу матеріалів кримінальних проваджень (212) за фактом незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою

№	Досліджувані питання	%
1.	Кримінальне провадження розпочато за наступних підстав:	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян	88
	2) повідомлення працівників різних установ та організацій	7
	3) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень	2
	4) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	3
	Особливості розслідування	
1.	Вид ситуації	
	<i>на початковому етапі розслідування</i>	
	1. отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від очевидців події, виявлено матеріальні сліди злочину, правопорушники невідомі	53
	2. отримано інформацію про позбавлення волі та викрадення людини групою осіб від невстановленої особи, конкретні відомості щодо характеру злочину відсутні	21
	3. отримано інформацію про викрадення людини від її родичів після звернення до них викрадачів з певними вимогами	19
	4. правопорушники відомі, їх затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про учинення злочину	7
	<i>на подальшому етапі розслідування</i>	
	1. повідомлено про підозру, підозрюваний дає неправдиві показання або відмовляється від дачі показань	61
	2. повідомлено про підозру декільком членам організованої групи, з яких один дає правдиві показання, що викривають інших у злочинній діяльності	35
	3. особі повідомлено про підозру, підозрюваний дає правдиві показання	4
2.	Форми взаємодії працівників різних підрозділів Національної поліції України при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою	
	1) обмін інформацією	93
	2) спільне планування розшукових заходів	76

Додатки

№	Досліджувані питання	%
	3) виконання доручень слідчого про проведення СРД та НСРД	68
	4) спільне використання наявних сил і засобів	51
3.	Проводилися слідчі (розшукові) дії:	
	3.1. Огляд	
	1) проводився	100
	2) не проводився	0
	3.1.1. Види огляду	
	1) місця, де здійснено викрадення людини	100
	2) місця утримання потерпілого	89
	3) житла чи іншого володіння особи	43
	4) предметів і речей	35
	5) документів	27
	6) транспортних засобів	85
	3.2. Допит потерпілого проводився:	
	1) внесення відомостей до ЄРДР	2
	2) до 5 днів	2
	3) до місяця	89
	4) більш ніж через місяць	7
	3.3. Допит свідків і потерпілого був спрямований на з'ясування:	
	1) події злочину, обставин вчинення злочину, характеру дій правопорушників	100
	2) причини та умови, що сприяли вчиненню злочину	27
	3) відомостей про минулі взаємини з підозрюваним	14
	4) потерпілі й свідки відмовлялися давати показання або надавали їх не у повному обсязі	24
	3.4. Обшуки:	
	1) проводились	59
	2) не проводились	41
	3.5. Допит підозрюваних проводився:	
	1) відразу ж після затримання	73
	2) після закінчення 3 діб після затримання	14
	3) 1 раз	19
	4) більше одного разу	81
	3.6. Допит підозрюваних був спрямований на:	
	1) з'ясування події злочину, характер дії кожного співучасника	100
	2) виявлення співучасників злочину	56
	3) з'ясування даних, що мають тактичне значення	31
	4) з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину	23
	3.7. Призначення експертиз	

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ,
ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
	3.8.1. Види експертиз:	
	1) судово-медична	100
	2) судово-біологічна експертиза речових доказів	51
	3) судово-психіатрична	58
	4) балістична	19
	5) експертиза холодної зброї	11
	6) дактилоскопічна	31
	7) інші	23
	3.9. Слідчий експеримент:	
	1) проводився	100
	2) не проводився	0
	3.9.1. Слідчий експеримент проводився:	
	1) за місцем викрадення людини	73
	2) за місцем утримання потерпілого	27
	3.9.2. Експериментальні дії й дослідницькі випробування проводилися:	
	1) на подальших етапах розслідування	91
	2) за участю безпосередніх виконавців злочину	59
	3) за участю організатора групи	17
	4) за участю допоміжного персоналу	6
	Криміналістична характеристика	
	1. Спосіб вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі чи викрадення людини:	100
	а) застосування безпосередньо до потерпілого фізичного насильства	84
	б) компрометація й шантажування	14
	в) обман	9
	г) погрози життю та здоров'ю потерпілого	82
	д) пред'являлися конкретні вимоги, які необхідні для його звільнення	74
	е) вимоги, які мали матеріальний (фінансовий) характер	82
	є) використання різних засобів	
	– вогнепальну зброю – з метою психологічного впливу та подолання можливого опору	67
	– холодну зброю з метою психологічного впливу та подолання можливого опору	17
	– автотранспортні засоби – для переміщення до місця його утримання	99
	2. Підготовка до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі чи викрадення людини мала місце та полягала у такому:	89

Додатки

№	Досліджувані питання	%
	1) створення (формування) організованої групи	100
	2) вибір (пошук) об'єкту злочинного посягання	100
	3) збирання інформації про особу потерпілого, її звички, оточення	97
	4) складання плану злочину	92
	5) добір співучасників злочину та розподіл між ними ролей	86
	6) підготовка знарядь й засобів учинення злочину	78
	7) облаштування засідки для захоплення особи	29
	8) пошук приміщення для подальшого утримання потерпілого у неволі	98
	3. Способи приховування:	76
	1) зникнення з місця події	100
	2) знищення слідів і знарядь злочину	75
	3) давання неправдивих свідчень або відмова від дачі показань	92
	4) висунення неправдивого алібі	67
	5) негативний вплив на свідків й очевидців злочинної події	24
	4. Спосіб вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі чи викрадення людини:	
	1) повноструктурний	97
	2) неповноструктурний	3
	5. Дані про обстановку вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі чи викрадення людини:	
	5.1. Місце вчинення злочину:	
	1) місця проживання	43
	– приватні будинки	58
	– квартири	17
	– дачні кооперативи	5
	– інше	2
	2) місця роботи	24
	– підприємства	9
	– установи	13
	– організації	27
	– інше	6
	3) відкрита місцевість	13
	– площі	2
	– вулиці	17
	– парки	4
	– сквери	3
	– інше	1
	4) транспортні засоби	9

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ,
ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
	– легкові	48
	– вантажні	12
	5) місця проведення вільного часу й відпочинку	7
	– розважальні заклади	32
	– бази відпочинку	14
	– готелі	2
	– орендовані квартири	8
	– кафе	1
	– бари	1
	– ресторани	2
	– інше	1
	6) спортивно-оздоровчі комплекси	4
	– оздоровчі центри	5
	– фітнес-клуби	1
	– сауни	4
	– інше	1
	5.2. Час вчинення злочину:	
	<i>5.2.1. За часом доби:</i>	
	1) вранці з 6 до 12 години	20
	2) вдень з 12 до 18 години	31
	3) ввечері з 18 до 22 години	38
	4) вночі з 22 до 6 години	11
	<i>5.2.1. За днем тижня:</i>	
	1) будні дні	75
	2) у вихідні дні	25
	<i>5.2.1. Відповідно до пори року:</i>	
	1) восени	27
	2) взимку	18
	3) навесні	31
	4) влітку	24
	6. Слідова картина вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини:	
	6.1. Місце знаходження слідів викрадення:	
	1) сліди рук	31
	2) сліди крові та інших органічних речовин	87
	3) сліди знарядь злочину, що використовувалися при вчиненні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, а також безпосередньо самі знаряддя	39
	4) сліди від опору потерпілого	13

Додатки

№	Досліджувані питання	%
	6.2. Ідеальні сліди при безпосередньому контакті під час вчинення викрадення:	
	1) наявність	73
	2) безпосереднього сприйняття	51
	3) у вигляді звукової інформації	22
	7. Дані про потерпілого:	
	7.1. Стать:	
	1) чоловіча	77
	2) жіноча	23
	7.2. Вік:	
	1) до 16 років	3
	2) 16-25 років	12
	3) 25-35 років	11
	4) 35-45 років	46
	5) понад 45 років	28
	7.3. Чи знайомі були раніше потерпілий і правопорушник?	
	1) так	4
	2) ні	96
	7.4. Були в стані алкогольного сп'яніння:	
	1) так	3
	2) ні	97
	7.5. Сімейний стан:	
	1) у шлюбі	91
	2) ні	9
	3) мали дітей	86
	7.6. Рід діяльності:	
	1) займали певні керівні посади в органах влади й управління	47
	2) працюючі	92
	3) учні (студенти)	2
	4) мали при собі значні грошові кошти, цінності або певні документи	72
	7.7. Віктимогенні групи потерпілих	
	1) володіють значними грошовими коштами чи майном	41
	2) здійснюють підприємницьку діяльність	29
	3) не виконали грошові зобов'язання щодо повернення коштів у певні строки	18
	4) займаються тривалою злочинною діяльністю і входять до складу кримінальних угруповань	6
	5) особи похилого віку	2
	6) інші особи	4
	8. Дані про осіб, що вчиняють незаконне позбавлення волі та	

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
	викрадення людини:	
	8.1. Стать:	
	1) чоловіча	97
	2) жіноча	3
	8.2. Вік:	
	1) 14-18 років	1
	2) 18-25 років	6
	3) 25-35 років	12
	4) 35-45 років	39
	5) 40-45 років	35
	5) старше 45 років	8
	8.3. Освіта:	
	1) середня	8
	2) середня спеціальна	31
	3) базова вища	43
	4) вища	15
	5) інше	3
	8.4. Наявність судимості	
	1) так	23
	2) ні	77
	8.5. Злочин вчинено в стані алкогольного сп'яніння	
	1) так	2
	2) ні	98
	8.6. Злочин вчинено в стані наркотичного сп'яніння	
	1) так	0
	2) ні	100
	8.7. Рід діяльності:	
	1) без постійного місця роботи	62
	2) працюючі	38
	8.8. Сімейний стан:	
	1) у шлюбі	76
	2) ні	24
	8.9. Статус:	
	1) виконавці	73
	8.10. Сталість організованої групи:	
	1) так	62
	2) ні	38
	8.11. Кількість членів у організованій групі:	
	1) 1-2 особи	8
	2) 3-4 особи	42
	3) 5-6 осіб	36
	4) більше 6-ти осіб	14

**Зведені результати опитувань працівників прокуратури (104),
слідчих (279), співробітників оперативних підрозділів (239) та
працівників експертних установ (63) Національної поліції України
стосовно розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення
людини, вчиненого організованою групою**

№	Досліджувані питання	%
1	На якій посаді ви працюєте?	
	а) працівник прокуратури	15
	б) слідчий	41
	в) співробітник оперативного підрозділу	35
	г) працівник експертних установ	9
2	Стаж практичної роботи:	
	а) до 3-х років	41
	б) від 3 до 5 років	29
	в) від 5 до 10 років	17
	г) більше 10 років	13
3	Чи є, на Вашу думку, особливості у розслідуванні вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини?	
	а) так	92
	б) ні	8
4	Якщо так, то в чому вони виявляються?	
	а) у специфіці розслідування конкретного складу кримінального правопорушення	52
	б) в тактиці слідчих (розшукових) дій	47
	г) інше (зазначити)	1
5	Чи потрібно досліджувати методику розслідування вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини?	
	а) так	92
	б) ні	8
6	На початковому етапі розслідування вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини доцільно проводити такі дії:	
	а) огляд місця події	47
	б) допит свідків	61
	в) призначення експертиз	82
	г) негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення співучасників злочину	100

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
7	Вкажіть причини (фактори), які впливали на те, що розслідувані Вами злочини залишались нерозкритими:	
	Об'єктивного характеру:	
	а) кримінальне правопорушення вчинено за відсутності очевидців в умовах певного місця та часу (ввечері або вночі, у безлюдному місці і т.п.)	79
	б) діяння вчинено досвідченим правопорушником, який застосував певні заходи (ретельна підготовка, кваліфіковані та швидкі дії в процесі вчинення, маскування чи знищення слідів та взагалі участі у злочині тощо)	83
	в) знищення окремих слідів та доказів заінтересованими особами (протидія розслідуванню)	65
	Суб'єктивного характеру:	
	а) несвоєчасний виїзд на місце події	34
	б) поверховий огляд місця події	79
	в) невикористання науково-технічних засобів при проведенні слідчих дій (огляду місця події тощо)	45
	г) невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань у ході проведення огляду місця події	24
	д) незадовільне проведення оперативно-розшукових заходів при встановленні правопорушника по гарячих слідах	48
	е) відсутність плану та системи в організації слідства на початковому етапі (невисунення всіх версій; перевірка лише однієї або окремих з них; непроведення або запізне проведення необхідних слідчих дій тощо)	67
	є) помилки в оцінці наявної інформації та доказів, через які були висунуті та перевірялись хибні версії	39
ж) завчасне зупинення кримінального провадження	7	
з) інші	1	
8	Вкажіть, які, на Вашу думку, причини низької якості розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:	
	а) невчасне й поверхове проведення слідчих (розшукових) дій	61
	б) неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням	57
	в) небажання потерпілих й свідків співпрацювати зі слідством	53
	г) неналежна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами	49
	д) застаріле технічне забезпечення	39
	е) низький фаховий рівень слідчих і працівників оперативних підрозділів	21

Додатки

№	Досліджувані питання	%
9	Які слідчі (розшукові) дії слід віднести до найбільш ефективних під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень?	
	а) огляд	81
	б) допит потерпілого	34
	в) допит свідків	23
	г) допит підозрюваного	53
	д) освідування	11
	е) обшуки підозрюваних під час затримання	19
	є) одночасний допит раніше допитаних осіб	34
	ж) пред'явлення для впізнання	23
	з) призначення експертиз	64
і) слідчий експеримент	85	
10	Яке, на Вашу думку, джерело, з якого найчастіше отримується інформація для висування версій щодо особистості правопорушника та проведення слідчих (розшукових) дій?	
	а) допит потерпілих	51
	б) допит підозрюваного	47
	в) огляд	71
11	Чи мали місце під час огляду тактичні помилки?	
	а) так	69
	б) ні	31
12	Які, на Вашу думку, допускаються помилки працівниками правоохоронних органів при ОМП?	
	а) поверхове проведення огляду	59
	б) несвоєчасність проведення огляду	63
	в) недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак	63
	г) ігнорування багатьох слідів, що мають важливе значення у конкретному кримінальному провадженні	42
	д) ігнорування записів з камер спостереження	38
	е) проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи	28
	є) епізодичне проведення фотографування та відеозапису, оформлення фототаблиць та інших додатків до протоколу ОМП без дотримання процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій	91
	ж) до протоколів огляду місць події всупереч вимогам п. 4 ст. 105 КПК не долучаються фото таблиці, як наслідок, дуже знижується обсяг доказової інформації за наслідками СРД	52
	з) відсутність необхідних технічних засобів виявлення слідів злочину	19
	и) використання науково-технічних засобів не в повному обсязі	82
	і) ігнорування оперативно-розшукової інформації	12
	ї) безпідставне звуження меж огляду	77
к) відокремлене, без відповідної взаємодії проведення ОМП слідчим та інспекторами-криміналістами	61	

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ,
ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
13	Допит підозрюваних за даною категорією проваджень проводився у конфліктних ситуаціях: а) так б) ні	76 24
14	Які, на Вашу думку, конфліктні ситуації, що найчастіше трапляються в ході допиту при розслідуванні вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини? а) дача неправдивих і неповних показань б) відмова від дачі показань в) відсутність психологічного контакту з допитуваним г) постійна зміна показань або заявлення неправдивого алібі д) негативний вплив на сумлінного учасника кримінального процесу	73 32 89 21 16
15	Які, на Вашу думку, найбільш розповсюджені тактичні прийоми допиту? а) встановлення психологічного контакту б) викладання показань у формі вільної розповіді в) постановка запитань г) використання фактору раптовості д) створення уявлення про інформованість слідчого е) спостереження за поведінкою допитуваного є) застосування відеозапису ж) використання у злочинній групі конфліктів й протиріч з) використання різних темпів допиту и) пред'явлення доказів і) приховування меж поінформованості слідчого ї) використання рефлексії допитуваного	100 100 100 24 61 43 28 48 32 29 22 6
16	Які, на Вашу думку, найбільш ефективні тактичні прийоми допиту членів організованої групи? а) психологічний контакт із допитуваним б) пред'явлення доказів в) застосування відеозапису г) створення напруги д) використання в організованій групі конфліктів й протиріч е) спостереження за поведінкою допитуваного	100 73 56 52 48 31
17	Яка Ваша думка стосовно підготовчого етапу до слідчого експерименту? а) обов'язково необхідна ретельна підготовка б) не потрібна ретельна підготовка до експерименту	68 29

Додатки

№	Досліджувані питання	%
	в) можна проігнорувати	37
18	Які тактичні помилки допускаються слідчими під час проведення слідчого експерименту при розслідуванні вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини? а) відсутність психологічного контакту з особою, чиї показання перевіряються б) відсутність умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалась злочинна подія в) несвоєчасність проведення слідчого експерименту г) проведення експериментальних дій за участю декількох підозрюваних д) відсутність технічних засобів фіксації процесуальної дії е) порушення вимог щодо добору понять	76 62 43 24 18 3
19	Слідчий експеримент проводився у конфліктній ситуації: а) так б) ні	64 36
20	Для забезпечення ефективного проведення слідчого експерименту при розслідуванні вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини Вами використовувались тактичні прийоми: а) підтримання психологічного контакту з учасниками експерименту б) проведення експериментальних дослідів чи випробувань з кожним членом організованої групи, свідком або потерпілим окремо в) спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться експериментальні дії	91 82 73
21	Які найбільш розповсюджені цілі слідчого експерименту при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою? а) за встановленням механізму викрадення чи окремих елементів правопорушення б) за встановленням послідовності дій щодо незаконного позбавлення волі чи викрадення людини в) за встановленням можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах г) за встановленням меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство д) за встановленням можливості учинення тих або інших дій за визначений час е) за встановленням можливості спостереження або сприйняття	49 21 12 15 2 1

Д'яковський Г. Л. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: монографія

№	Досліджувані питання	%
	якого-небудь факту чи явища	
22	Чи існують за місцем роботи методичні рекомендації по розслідуванню незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою? а) так б) ні	6 94
23	Якщо так, то ким вони підготовлені? а) слідчим управлінням ГУНП б) фахівцями ГУНП в області чи відділі поліції в) закладами вищої освіти системи МВС г) інше	0 0 100 0
24	З яких джерел Ви отримуєте інформацію, яку використовуєте при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою? а) з власного досвіду чи досвіду колег б) з досвіду працівників прокуратури, які раніше розслідували зазначені провадження в) з підручників: г) користуєтесь виключно нормативними документами, зокрема і кодексами, та інтуїцією д) користуюсь знаннями, отриманими під час навчання у ЗВО е) інше	71 5 3 42 23 6
25	Чи необхідно розроблювати методику розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою? а) так б) ні	87 13

Наукове видання

Д'яковський Геннадій Леонідович

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ,
ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ**

Монографія

Підп. до друку 05.11.2025. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 7,38. Обл.-вид. арк. 7,94. Зам. № 07/25-м.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024